

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

Σύνοψη της έκθεσης που εκπονήθηκε για την Ευρωπαϊκή
Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή από το CIRIEC (Διεθνές
Κέντρο Έρευνας και Πληροφόρησης για το Δημόσιο Τομέα και
την Κοινωνική και Συνεργατική Οικονομία)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	7
2 ΒΑΣΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	13
3 ΕΘΝΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	19
4 ΤΑ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	23
5 ΟΙ ΠΛΑΤΦΟΡΜΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΚΤΥΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ	25
6 Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΕΚΠΕΦΡΑΣΜΕΝΗ ΣΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ	27
7 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	29
8 Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΠΟΛΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑΣ	31
9 ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	37
10 ΟΙ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΕΕ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	41
11 ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ	43
12 ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ	45
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	53

Το παρόν έγγραφο είναι μια σύνοψη της έκθεσης που εκπόνησε το CIRIEC (Διεθνές Κέντρο Έρευνας και Πληροφόρησης για τη Δημόσια, Κοινωνική και Συνεργατική Οικονομία), κατόπιν αιτήσεως της ΕΟΚΕ (Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής), και αποτελείται από μια εννοιολογική και συγκριτική μελέτη της κατάστασης στην οποία ευρίσκεται η κοινωνική οικονομία (ΚΟ) στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και σε 25 από τα κράτη μέλη αυτής. Η έκθεση ολοκληρώθηκε το 2006, γι αυτό και δεν συμπεριλαμβάνει τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία, χώρες οι οποίες προσχώρησαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση τον Ιανουάριο του 2007.

Υπεύθυνοι και συγγραφείς της έκθεσης ήταν οι Rafael Chaves και José Luis Monzón του CIRIEC, επικουρούμενοι από επιτροπή εμπειρογνομόνων στην οποία συμμετείχαν οι D. Demoustier (Γαλλία), L. Frobél (Σουηδία) και R. Spear (Ηνωμένο Βασίλειο).

Στη μελέτη συνέβαλαν επίσης τομεακοί εμπειρογνώμονες αναγνωρισμένου κύρους, εκπροσωπώντας τις διάφορες οικογένειες της ΚΟ: η οργάνωση Cooperatives Europe, η International Association of Mutual Societies (AIM), η International Association of Mutual Insurance Companies (AISAM), η European Standing Conference on

Co-operatives, Mutual societies, Associations and Foundations (CEP-CMAF), το European Foundation Centre (EFC), η Confederazione Cooperative Italiana (Confcooperative), η Lega Nazionale delle Cooperative e Mutue (LEGACOOOP) και η Confederación Empresarial Española de la Economía Social (CEPES). Η επιστημονική επιτροπή για την ΚΟ και τα ευρωπαϊκά τμήματα του CIRIEC συμμετείχαν ενεργά στην παρούσα εργασία.

Ο εννοιολογικός προσδιορισμός της κοινωνικής οικονομίας στηρίζεται στο Εγχειρίδιο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τους Δορυφορικούς Λογαριασμούς Συνεταιρισμών και Αλληλασφαλιστικών Εταιριών, καθώς και στους τύπους που ανέπτυξαν οι οργανώσεις που εκπροσωπούν την ΚΟ στην Ευρώπη, με απώτερο στόχο την επίτευξη ευρείας πολιτικής και επιστημονικής συναίνεσης.

Για τη συγκριτική ανάλυση της τρέχουσας κατάστασης της ΚΟ ανά χώρα, το CIRIEC δημιούργησε δίκτυο ανταποκριτών που αποτελείτο αρχικά από 52 εμπειρογνώμονες από 26 χώρες της ΕΕ (ακαδημαϊκούς, τομεακούς εμπειρογνώμονες και ανώτερους δημοσίου υπαλλήλους).

1.1

Λαϊκές ενώσεις και συνεταιρισμοί- ιστορικοί πρόδρομοι της κοινωνικής οικονομίας

Ως δραστηριότητα, η κοινωνική οικονομία (ΚΟ) συνδέεται ιστορικά με λαϊκές ενώσεις και συνεταιρισμούς που αποτέλεσαν τη σπονδυλική της στήλη. Το σύστημα αξιών και οι κανόνες συμπεριφοράς των λαϊκών ενώσεων, που συντέθηκαν στην εξελικτική πορεία του συνεταιριστικού κινήματος, χρησίμευσαν για τη διατύπωση της σύγχρονης έννοιας της κοινωνικής οικονομίας, η οποία διαρθρώνεται γύρω από συνεταιρισμούς, αλληλασφαλιστικές εταιρείες, ενώσεις και ιδρύματα.

1.2

Η εμβέλεια και το πεδίο δραστηριότητας της κοινωνικής οικονομίας σήμερα

Στην ΕΕ των 25, υπήρχαν το 2005 περισσότεροι από 240.000 οικονομικά ενεργοί συνεταιρισμοί. Πρόκειται για συνεταιρισμούς που έχουν κατοχυρώσει τη θέση τους σε κάθε κλάδο της οικονομίας και έχουν ιδιαίτερη παρουσία στη γεωργία, τη χρηματοπιστωτική μεσιτεία, το λιαν εμπόριο και τη στέγαση, και ως εργατικοί συνεταιρισμοί στο βιομηχανικό και τον κατασκευαστικό κλάδο, καθώς και στον κλάδο των υπηρε-

σιών. Οι συνεταιρισμοί αυτοί απασχολούν άμεσα 3,7 εκατ. εργαζόμενους και διαθέτουν 143 εκατ. μέλη.

Τα αλληλασφαλιστικά ταμεία στο χώρο της υγείας και της κοινωνικής πρόνοιας καλύπτουν περισσότερα από 120 εκατ. πρόσωπα, και το μερίδιό τους στην αγορά ανέρχεται σε 23,7%.

Στην ΕΕ των 15, το 1997, οι ενώσεις απασχολούσαν 6,3 εκατ. εργαζόμενους και στην ΕΕ των 25, το 2005, παρήγαγαν περισσότερο του 4% του ΑΕγχΠ και είχαν μέλη το 50% των πολιτών της. Το 2000, η ΕΕ των 15 διέθετε περισσότερα από 75.000 ιδρύματα τα οποία αναπτύχθηκαν έντονα μετά το 1980 στα 25 κράτη-μέλη, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που προσχώρησαν πρόσφατα από την κεντρική και ανατολική Ευρώπη. Στην ΕΕ ο με 25 εργάζονται περισσότεροι από 5 εκατ. εθελοντές σε ισοδύναμα πλήρους απασχόλησης.

Συμπερασματικά, εκτός και πέραν της ποσοτικής της σημασίας, τις τελευταίες δεκαετίες, η ΚΟ όχι μόνο κατέδειξε την ικανότητα που διαθέτει να συντελεί αποτελεσματικά στην επίλυση νέων κοινωνικών προβλημάτων, αλλά και ενίσχυσε τη θέση της ως αναγκαίου θεσμού για τη σταθερότητα και την βιωσιμότητα της οικονομικής ανάπτυξης, προσαρμόζοντας τις υπηρεσίες

στις ανάγκες, αυξάνοντας την αξία των οικονομικών δραστηριοτήτων που εξυπηρετούν κοινωνικές ανάγκες, προάγοντας μια δικαιότερη κατανομή των εισοδημάτων και του πλούτου, διορθώνοντας ανισορροπίες της αγοράς εργασίας και, τέλος, εμβαθύνοντας και ενισχύοντας την οικονομική δημοκρατία.

1.3

Ο προσδιορισμός και η θεσμική αναγνώριση της κοινωνικής οικονομίας σήμερα

Η πιο πρόσφατη εννοιολογική οριοθέτηση της κοινωνικής οικονομίας, από τις ίδιες τις οργανώσεις της, είναι αυτή που περιλαμβάνεται στο Χάρτη των αρχών της κοινωνικής οικονομίας, που προωθείται από την Μόνιμη Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Συνεταιρισμών, Εταιρειών Αλληλσφάλισης, Ενώσεων και Ιδρυμάτων (CEP-CMAF). Οι εν λόγω αρχές είναι οι ακόλουθες:

- η προτεραιότητα του ατόμου και του κοινωνικού στόχου έναντι του κεφαλαίου,
- εθελούσιο και ανοιχτό σύστημα συμμετοχής μελών,
- άσκηση δημοκρατικού ελέγχου από τα μέλη (δεν αφορά τα ιδρύματα, τα οποία δεν έχουν μέλη),
- συνδυασμός των συμφερόντων των μελών/χρηστών και/ή του κοινού συμφέροντος,
- προσπάθεια και εφαρμογή των αρχών της αλληλεγγύης και της υπευθυνότητας,
- αυτόνομη διαχείριση και ανεξαρτησία από τις δημόσιες αρχές,
- χρήση των πλεονασμάτων ως επί το πλείστον για την επίτευξη στόχων που

προάγουν τη βιώσιμη ανάπτυξη, την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των μελών ή του κοινού συμφέροντος.

Η ανάδειξη της κοινωνικής οικονομίας αναγνωρίζεται επίσης σε πολιτικούς και νομικούς κύκλους, σε εθνική και ευρωπαϊκή κλίμακα. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε το 1989 ανακοίνωση που έφερε τον τίτλο «Οι επιχειρήσεις του κλάδου της κοινωνικής οικονομίας: Η ευρωπαϊκή αγορά χωρίς σύνορα». Τον ίδιο χρόνο, η Επιτροπή χρηματοδότησε την πρώτη Ευρωπαϊκή Διάσκεψη για την κοινωνική οικονομία (Παρίσι) και δημιούργησε τη μονάδα κοινωνικής οικονομίας στους κόλπους της ΓΔ XXIII Πολιτική επιχειρήσεων, διανεμητικό εμπόριο, τουρισμός και κοινωνική οικονομία. Το 1990, 1992, 1993 και 1995, η Επιτροπή πρόωθησε την Ευρωπαϊκή Διάσκεψη για την κοινωνική οικονομία στη Ρώμη, τη Λισαβόνα, τις Βρυξέλλες και τη Σεβίλλη. Το 1997, στη σύνοδο κορυφής του Λουξεμβούργου, αναγνωρίστηκε ο ρόλος των επιχειρήσεων της κοινωνικής οικονομίας στην τοπική ανάπτυξη και απασχόληση και ξεκίνησε η πειραματική δράση με την επωνυμία “Τρίτο σύστημα και απασχόληση”, με πεδίο αναφοράς το χώρο της κοινωνικής οικονομίας.

Στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο επίσης, η Διυπηρεσιακή Ομάδα για την Κοινωνική Οικονομία λειτουργεί ήδη από το 1990. Το 2006, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κάλεσε την Επιτροπή «... να σεβαστεί την κοινωνική οικονομία και να υποβάλει ανακοίνωση γ’ αυτό τον ακρογωνιαίο λίθο του ευρωπαϊκού κοινωνικού προτύπου».

Από την πλευρά της, η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΕΟΚΕ) δημοσίευσε πολυάριθμες εκθέσεις και γνωμοδοτήσεις για τη συμβολή των επιχειρήσεων της κοινωνικής οικονομίας στην προσπάθεια για την επίτευξη διαφόρων στόχων κοινωνικής πολιτικής.

1.4

Για την αναγνώριση της κοινωνικής οικονομίας στα εθνικά συστήματα λογαριασμών

Στα εθνικά συστήματα λογαριασμών, δεν αναγνωρίζεται ότι οι επιχειρήσεις και οργανώσεις που αποτελούν τμήμα της έννοιας της κοινωνικής οικονομίας αποτελούν ξεχωριστό θεσμικό κλάδο. Οι συνεταιρισμοί, οι εταιρείες αλληλσφάλισης, οι ενώσεις και τα ιδρύματα είναι διάσπαρτοι στους εθνικούς λογαριασμούς, πράγμα που τους καθιστά δυσδιάκριτους.

Πρόσφατα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκπόνησε το *Εγχειρίδιο για την κατάρτιση των δορυφορικών λογαριασμών επιχειρήσεων της κοινωνικής οικονομίας (συνεταιρισμών και εταιριών αλληλσφάλισης)*, το οποίο θα επιτρέψει τη συγκέντρωση συνεκτικών, ακριβών και αξιόπιστων δεδομένων για σημαντικό τμήμα της κοινωνικής οικονομίας, αυτό που καλύπτεται από τους συνεταιρισμούς, τις εταιρείες αλληλσφάλισης και άλλες παρεμφερείς επιχειρήσεις.

Όπως αναφέρεται στο εγχειρίδιο για τους δορυφορικούς λογαριασμούς των επιχειρήσεων της ΚΟ, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται σήμερα στα εθνικά συστήματα λογαριασμών, που έχουν τις ρίζες τους στα μέσα του εικοστού αιώνα, έχουν οδηγήσει στην ανάπτυξη εργαλείων για τη συλλογή των βασικών εθνικών οικονομικών συντε-

λεστών στο πλαίσιο μιας μικτής οικονομίας με ισχυρή παρουσία των ιδιωτικών κεφαλαίων και μια συμπληρωματική και συχνά παρεμβατική παρουσία του δημοσίου. Λογικά, σε ένα εθνικό σύστημα λογαριασμών το οποίο περιστρέφεται γύρω από μια διπολική θεσμική πραγματικότητα, δεν υπάρχουν πολλά περιθώρια για ένα τρίτο πόλο, που δεν είναι ούτε δημόσιος ούτε κεφαλαιοκρατικός, τη στιγμή που ο τελευταίος μπορεί να ταυτιστεί πρακτικά με το σύνολο του ιδιωτικού τομέα. Αυτός είναι ένας από τους σημαντικούς παράγοντες που εξηγούν τη *θεσμική αφάνεια της κοινωνικής οικονομίας* στη σύγχρονη κοινωνία και, όπως αναγνωρίζεται στο εγχειρίδιο της Επιτροπής, αυτό έρχεται σε αντίφαση με την αυξανόμενη σημασία των οργανώσεων που αποτελούν τον κλάδο της κοινωνικής οικονομίας.

1.5

Ένας ορισμός της ΚΟ που ταιριάζει στα εθνικά συστήματα λογαριασμών

Ο ορισμός εργασίας της ΚΟ που προτείνεται στην παρούσα έκθεση είναι ο ακόλουθος:

Μια σειρά από ιδιωτικές και τυπικά οργανωμένες επιχειρήσεις, που είναι αυτόνομες ως προς τη λήψη αποφάσεων και επιτρέπουν την ελεύθερη συμμετοχή ενδιαφερομένων, οι οποίες δημιουργήθηκαν για να καλύψουν τις ανάγκες των μελών τους διαμέσου της αγοράς με την παραγωγή προϊόντων και την παροχή υπηρεσιών, ασφαλιστικών και χρηματοοικονομικών, όπου η διαδικασία λήψης αποφάσεων και η διανομή κερδών ή πλεονασμάτων μεταξύ των μελών δεν συνδέονται άμεσα με το κεφάλαιο ή τις εισφορές των εκάστοτε μελών, τα οποία διαθέτουν από

μία ψήφο. Η κοινωνική οικονομία συμπεριλαμβάνει επίσης ιδιωτικές, τυπικά δομημένες οργανώσεις που είναι αυτόνομες ως προς τη λήψη αποφάσεων και επιτρέπουν την ελεύθερη συμμετοχή ενδιαφερομένων, οι οποίες προσφέρουν μη εμπορευματικές υπηρεσίες σε νοικοκυριά και τα πλεονάσματα των οποίων, στο μέτρο που υφίστανται, δεν επιτρέπεται να τα οικειοποιούνται οι οικονομικοί παράγοντες που τις δημιουργούν, ελέγχουν ή χρηματοδοτούν.

Ο ορισμός αυτός είναι απόλυτα συμβατός με τον εννοιολογικό προσδιορισμό της ΚΟ ο οποίος απορρέει από το *Χάρτη των αρχών της κοινωνικής οικονομίας* της CEP-CMAF. Σε όρους εθνικών λογαριασμών, αποτελείται από δύο βασικούς επιμέρους τομείς της ΚΟ:

- α) τον επιμέρους τομέα της αγοράς ή των επιχειρήσεων και
- β) τον επί μέρους τομέα της παραγωγής μη εμπορευματικών προϊόντων. Η κατάταξη αυτή είναι πολύ χρήσιμη για την κατάρτιση αξιόπιστων στατιστικών και την ανάλυση οικονομικών δραστηριοτήτων σε συμφωνία με τα ισχύοντα εθνικά συστήματα λογαριασμών. Παρόλα αυτά, από κοινωνικοοικονομική άποψη, είναι προφανής η διαπερατότητα των δύο επιμέρους τομέων και η στενή σχέση μεταξύ του εμπορευματικού και του μη εμπορευματικού μέρους της ΚΟ, που είναι απόρροια ενός χαρακτηριστικού κοινού σε όλες τις οργανώσεις της ΚΟ: *Πρόκειται για λαϊκές οργανώσεις που δραστηριοποιούνται με κύριο στόχο την κάλυψη προσωπικών αναγκών παρά την ανταμοιβή κεφαλαιουχικών επενδύσεων.*

Σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό, τα κοινά χαρακτηριστικά των οργανώσεων αυτών των δύο επιμέρους τομέων της ΚΟ είναι τα ακόλουθα:

- 1) Είναι ιδιωτικές. Με άλλα λόγια, ούτε αποτελούν παράρτημα, ούτε ελέγχονται εκ μέρους του δημοσίου.
- 2) Είναι τυπικά οργανωμένες. Αυτό σημαίνει ότι συνήθως έχουν νομική υπόσταση.
- 3) Αποφασίζουν αυτόνομα, πράγμα που σημαίνει ότι είναι απόλυτα ελεύθερες να επιλέγουν και να απομακρύνουν τα όργανα που τις διαχειρίζονται, και να ελέγχουν και να οργανώνουν όλες τις δραστηριότητές τους.
- 4) Η προσχώρηση μελών είναι ελεύθερη. Με άλλα λόγια, δεν είναι υποχρεωτική η προσχώρηση σε αυτές.
- 5) Οποιαδήποτε κατανομή κερδών ή πλεονασμάτων στα μέλη τους, εφόσον προκύψει, δεν είναι ανάλογη προς το κεφάλαιο ή της χρηματικές συνεισφορές των μελών τους, αλλά είναι ανάλογη προς τις δραστηριότητες ή τις συναλλαγές αυτών με την οργάνωση.
- 6) Επιδιώκουν μια αυτούσια οικονομική δραστηριότητα, που είναι η κάλυψη των αναγκών προσώπων, νοικοκυριών ή οικογενειών. Για το λόγο αυτό, οι οργανώσεις της ΚΟ θεωρούνται *λαϊκές και όχι κεφαλαιουχικές οργανώσεις*. Εργάζονται με κεφάλαια και άλλους μη χρηματικούς πόρους, *δεν εργάζονται όμως για το κεφάλαιο*.
- 7) Είναι δημοκρατικές οργανώσεις. Με την εξαίρεση ορισμένων εθελοντικών οργανώσεων που προσφέρουν μη εμπορευματικές υπηρεσίες σε νοικοκυριά, οι πρωτοβάθμιες

οργανώσεις της ΚΟ έχουν καθιερώσει την αρχή «ένα πρόσωπο, μια ψήφος» στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που εφαρμόζουν, ανεξάρτητα από το κεφάλαιο ή τις συνεισφορές των μελών τους. Οι οργανώσεις άλλων επιπέδων είναι και αυτές δημοκρατικά δομημένες. Τα μέλη τους διαθέτουν πλειοψηφικό ή αποκλειστικό έλεγχο της αρμοδιότητας λήψης αποφάσεων στους κόλπους μιας οργάνωσης.

Ένα πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό των οργανώσεων της ΚΟ είναι ο ιστορικά βαθιά ριζωμένος δημοκρατικός έλεγχος που υπάρχει σε αυτές, με ίσα δικαιώματα ψήφου («ένα πρόσωπο, μια ψήφος») στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Ωστόσο, ο ορισμός εργασίας της ΚΟ που προαναφέρθηκε επιτρέπει επίσης τη συμπερίληψη εθελοντικών, μη κερδοσκοπικών οργανώσεων που παράγουν μη εμπορευματικές υπηρεσίες για νοικοκυριά, ακόμη και αν αυτές δεν διαθέτουν δημοκρατική διάρθρωση, δεδομένου ότι αυτό επιτρέπει να συμπεριληφθούν στην κοινωνική οικονομία εξαιρετικά σημαντικές *οργανώσεις κοινωνικής δράσης του τριτογενούς τομέα που παράγουν κοινωνικά προϊόντα ή αγαθά ιδιαίτερης κοινωνικής σημασίας και που έχουν αναμφισβήτητη κοινωνική χρησιμότητα.*

Ο αγοραστικός ή επιχειρηματικός επιμέρους κλάδος της ΚΟ

Ο αγοραστικός επιμέρους κλάδος της ΚΟ απαρτίζεται, στην ουσία, από συνεταιρισμούς και ταμεία αλληλασφάλισης, ομάδες επιχειρήσεων που ελέγχονται από συνεταιρισμούς, αλληλασφαλιστικές εταιρείες και άλλες οργανώσεις της ΚΟ, άλλες παρεμφερείς εταιρείες όπως οι ισπανικές *sociedades*

laborales, και ορισμένους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς που εξυπηρετούν επιχειρήσεις της ΚΟ.

Ο μη εμπορευματικός επιμέρους κλάδος της ΚΟ

Αυτός ο επιμέρους κλάδος αποτελείται κατά κανόνα από ενώσεις και ιδρύματα, αν και απαντώνται σε αυτόν και οργανώσεις με άλλη νομική υπόσταση. Ο κλάδος αποτελείται από όλες τις οργανώσεις της ΚΟ οι οποίες, σύμφωνα με τα κριτήρια των εθνικών λογαριασμών, θεωρούνται παραγωγόι μη εμπορευματικών προϊόντων, δηλαδή οργανώσεις οι οποίες παρέχουν το μεγαλύτερο μέρος των προϊόντων τους δωρεάν ή σε τιμές οικονομικά αμελητέες.

1.6 Η κοινωνική οικονομία: Πλουραλισμός και κοινή ταυτότητα

Η ΚΟ έχει ενταχθεί στην ευρωπαϊκή κοινωνία ως *πόλος κοινωνικής χρησιμότητας* μεταξύ του ιδιωτικού/κεφαλαιουχικού και του δημόσιου τομέα. Αναμφισβήτητα, οι παράγοντες της εμφανίζουν ιδιαίτερη πολυμέρεια. Το πεδίο δράσης της ΚΟ αποτελούν παλαιές και νέες κοινωνικές ανάγκες. Οι ανάγκες αυτές μπορούν να καλύπτονται από τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα διαμέσου επιχειρήσεων που κινούνται στην αγορά, όπου σχεδόν όλοι οι συνεταιρισμοί και οι αλληλασφαλιστικές εταιρείες αντλούν το μεγαλύτερο μέρος των πόρων τους, ή με ενώσεις και ιδρύματα, που αντλούν σχεδόν όλα τους πόρους τους από δωρεές, εισφορές μελών, επιχορηγήσεις κλπ.

Δεν μπορεί να παραγνωριστεί ότι η πληθώρα των πόρων και παραγόντων των οργανώσεων της ΚΟ διαφοροποιεί τη δυναμική της συμπεριφοράς και των σχέσεών τους με το περιβάλλον. Για παρά-

δειγμα, εθελοντές απαντώνται κυρίως στις οργανώσεις του μη εμπορευματικού επιμέρους κλάδου (πρόκειται κυρίως για ενώσεις και ιδρύματα), ενώ στον εμπορευματικό επιμέρους κλάδο της ΚΟ (συνεταιρισμοί, ταμεία αλληλασφάλισης και συναφείς εταιρείες) δεν υπάρχουν σχεδόν καθόλου εθελοντές, με εξαίρεση τις κοινωνικές επιχειρήσεις, οι οποίες αποτελούν προφανές παράδειγμα του υβριδικού συνδυασμού της αγοράς με μη εμπορευματικά στοιχεία όπου παρατηρείται μεγάλη ποικιλία πόρων (χρηματικοί πόροι από την αγορά, δημόσιες επιχορηγήσεις και εθελοντική εργασία) αλλά και παραγόντων στους κόλπους της οργάνωσης (μέλη, εργαζόμενοι, εθελοντές, εταιρείες και δημόσιοι φορείς).

Αυτή η πλουραλιστική ΚΟ, η οποία διεκδικεί και κατοχυρώνει τη θέση της σε μια πολυμερή κοινωνία, δεν είναι ένα

συνονθύλευμα χωρίς ταυτότητα ή ερμηνευτική αξία. Αντιθέτως, η κοινή ταυτότητα της ΚΟ ενισχύεται από τη μεγάλη και διαφοροποιημένη ομάδα ελεύθερων, εθελοντικών μικροοικονομικών οντοτήτων που έχουν δημιουργηθεί από την κοινωνία πολιτών για την κάλυψη αναγκών σε επίπεδο ατόμων, νοικοκυριών και οικογενειών, παρά για την αμοιβή ή την κάλυψη των αναγκών επενδυτών ή καπιταλιστικών επιχειρήσεων, δηλαδή, από μη κερδοσκοπικές οργανώσεις. Τα τελευταία 200 χρόνια, αυτό το ποικίλο φάσμα (εμπορευματικών και μη εμπορευματικών οργανώσεων, αμοιβαίου ή κοινού συμφέροντος) διαμόρφωσε τον τριτογενή τομέα, όπως αυτός ορίζεται στο παρόν έγγραφο με την προσέγγιση της Κοινωνικής Οικονομίας.

2

ΒΑΣΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

2.1

Ο τριτογενής τομέας ως σημείο συνάντησης

Ο τριτογενής τομέας (ΤΤ) έχει αποβεί σε σημείο συναντήσεως διαφόρων θεωρήσεων, κυρίως του «μη κερδοσκοπικού τομέα» και της «κοινωνικής οικονομίας», οι οποίες, παρότι αναφέρονται σε έντονα αλληλεπικαλυπτόμενους χώρους, δεν συμπίπτουν απόλυτα. Επιπλέον, οι θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν αναπτυχθεί από αυτές τις έννοιες αποδίδουν διάφορες λειτουργίες στον ΤΤ στις σύγχρονες οικονομίες.

2.2

Η προσέγγιση της μη κερδοσκοπικής οργάνωσης

Η βασική θεωρητική προσέγγιση του ΤΤ, εκτός από την προσέγγιση της ΚΟ, προέρχεται από τον αγγλόφωνο κόσμο: Η βιβλιογραφία για τον μη κερδοσκοπικό τομέα ή τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις εμφανίστηκε για πρώτη φορά πριν από τριάντα χρόνια στις Ηνωμένες Πολιτείες. Στην ουσία, η προσέγγιση αυτή καλύπτει μόνο τις ιδιωτικές οργανώσεις στις οποίες ισχύουν καταστατικά που τους απαγορεύουν να κατανέμουν τυχόν πλεονάσματα σε εκείνους που τις ίδρυσαν ή τις ελέγχουν ή τις χρηματοδοτούν

Οι οργανώσεις αυτές είναι οι ακόλουθες:

- Α) *οργανισμοί*, δηλαδή σχήματα με θεσμική δομή και παρουσία. Πρόκειται συνήθως για νομικά πρόσωπα.
- Β) *Ιδιωτικές οργανώσεις*, δηλαδή θεσμικά διαχωρισμένες από την κυβέρνηση, παρότι ενδέχεται να χρηματοδοτούνται από το δημόσιο και να έχουν δημοσίους υπαλλήλους στα διοικητικά τους συμβούλια.
- Γ) *Αυτοδιοικούμενες οργανώσεις*, δηλαδή οργανώσεις που μπορούν να ελέγχουν τις δραστηριότητές τους και να επιλέγουν και να παύουν κατά βούληση τα διοικητικά τους συμβούλια.
- Δ) *Μη κερδοσκοπικές διανεμητικές*, δηλαδή μη κερδοσκοπικές οργανώσεις που μπορούν να αποκομίζουν κέρδη τα οποία όμως πρέπει να χρησιμοποιούνται για την προαγωγή της βασικής αποστολής τους και όχι να διανέμονται στους ιδιοκτήτες, τα ιδρυτικά μέλη ή τους διοικητικούς φορείς των οργανώσεων αυτών.
- Ε) *Εθελοντικές οργανώσεις*, πράγμα που σημαίνει δύο τινά: Πρώτον, η ιδιότητα μέλους ούτε είναι υποχρεωτική ούτε επιβάλλεται από τον νόμο και, δεύτερον, πρέπει να έχουν εθελοντές που συμμετέχουν στις δραστηριότητες ή τη διαχείρισή τους.

2.3

Η προσέγγιση της οικονομίας της αλληλεγγύης

Η προσέγγιση αυτή αναπτύχθηκε στη Γαλλία και σε ορισμένες χώρες της Λατινικής Αμερικής το τελευταίο τέταρτο του 20ου αιώνα, και συνδυάζεται σε μεγάλο βαθμό με τη σημαντική ανάπτυξη του ΤΤ σε σχέση με τις νέες κοινωνικές ανάγκες πολυάριθμων ομάδων που κινδύνευαν από κοινωνικό αποκλεισμό. Η έννοια της οικονομίας της αλληλεγγύης περιγράφεται γύρω από τρεις πόλους: την αγορά, το κράτος και την αμοιβαιότητα. Η αμοιβαιότητα αναφέρεται στην μη χρηματική ανταλλαγή στο χώρο της πρωτογενούς κοινωνικότητας, και ταυτίζεται προπάντων με την συμμετοχή ως μέλος ενώσεων. Η προσέγγιση της οικονομίας της αλληλεγγύης αποτελεί μια προσπάθεια για την αλληλοδιασύνδεση των τριών πόλων του συστήματος, έτσι ώστε οι οργανωμένες εντός αυτού ιδιαίτερες εμπειρίες να αποτελέσουν υβριδικά σχήματα μεταξύ της οικονομίας της αγοράς και της μη εμπορευματικής και μη χρηματικής οικονομίας, οι πόροι των οποίων έχουν επίσης διάφορη προέλευση: Την αγορά (πωλήσεις προϊόντων και υπηρεσιών), τον μη εμπορευματικό τομέα (κρατικές επιχορηγήσεις και δωρεές) και τον μη χρηματικό τομέα (εθελοντές).

Η προσέγγιση της οικονομίας της αλληλεγγύης συγκλίνει σημαντικά με την προσέγγιση της ΚΟ, σε σημείο που να χρησιμοποιείται και η έκφραση *Κοινωνική Οικονομία της Αλληλεγγύης*. Επίσης, από πρακτική άποψη, όλες οι οργανώσεις που θεωρείται ότι αποτελούν μέρος της οικονομίας της αλληλεγγύης αποτελούν αναμφισβήτητο μέρος της ΚΟ.

Λόγω της σημασίας τους, στη συνέχεια εξετάζονται οι βασικές ομοιότητες και διαφορές των προσεγγίσεων της ΚΟ και των ΜΚΟ.

2.4

Ομοιότητες και διαφορές μεταξύ της έννοιας της κοινωνικής οικονομίας και της προσέγγισης των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων

Σε ό,τι αφορά στις ομοιότητες μεταξύ ΚΟ και ΜΚΟ, τέσσερα από τα πέντε κριτήρια που καθιερώνονται με την προσέγγιση των ΜΚΟ για τη διάκριση του πεδίου του ΤΤ απαιτούνται επίσης και από την προσέγγιση της ΚΟ: *ιδιωτικές, τυπικά δομημένες οργανώσεις με αυτονομία λήψης αποφάσεων (αυτοδιοίκηση) και ελευθερία συμμετοχής μελών (εθελούσια συμμετοχή)*.

Ωστόσο, υπάρχουν κριτήρια προσδιορισμού του ΤΤ όπου οι προσεγγίσεις των ΜΚΟ και της ΚΟ διαφέρουν σαφώς:

α) Το κριτήριο του μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα

Σύμφωνα με την προσέγγιση των ΜΚΟ, όλες οι οργανώσεις που διανέμουν καθ' οιονδήποτε τρόπο κέρδη σε πρόσωπα ή άλλες οργανώσεις που τις ίδρυσαν ή τις ελέγχουν ή τις χρηματοδοτούν εξαιρούνται από τον ΤΤ. Με άλλα λόγια, οι οργανώσεις του ΤΤ πρέπει να εφαρμόζουν με αυστηρότητα την αρχή της μη διανομής. Εκτός αυτού, η προσέγγιση των ΜΚΟ προϋποθέτει ότι οι οργανώσεις του ΤΤ δεν είναι κερδοσκοπικές. Αυτό σημαίνει ότι ο πρωταρχικός σκοπός της ίδρυσής τους δεν πρέπει να είναι η αποκόμιση κερδών ή εισοδημάτων.

Σύμφωνα με την προσέγγιση της ΚΟ, το κριτήριο της μη κερδοσκοπίας δεν συνιστά κατ' αυτή την έννοια ουσιαστική απαίτηση για τις οργανώσεις του ΤΤ. Φυσικά, η προσέγγιση αυτή θεωρεί ότι πολλές οργανώσεις οι οποίες πληρούν το κριτήριο της μη κερδοσκοπίας συγκαταλέγονται αυστηρά στον ΤΤ: Έναν ευρύ τομέα ενώσεων, ιδρυμάτων, κοινωνικών επιχειρήσεων και άλλων μη κερδοσκοπικών οργανώσεων που εξυπηρετούν πρόσωπα και οικογένειες και πληρούν το κριτήριο της μη κερδοσκοπίας και όλα τα κριτήρια της ΚΟ που αναφέρονται στην παρούσα έκθεση. Ωστόσο, ενώ οι συνεταιρισμοί και τα ταμεία αλληλασφάλισης αποτελούν το βασικό πυρήνα της ΚΟ, εξαιρούνται από τον ΤΤ από την προσέγγιση των ΜΚΟ επειδή ως επί το πλείστον διαμένουν μέρος των πλεονασμάτων στα μέλη τους.

β) Το κριτήριο της δημοκρατίας

Μια δεύτερη διαφορά μεταξύ των προσεγγίσεων των ΜΚΟ και του ΤΤ είναι η εφαρμογή του κριτηρίου της δημοκρατίας. Σύμφωνα με την προσέγγιση των ΜΚΟ, στα κριτήρια που πρέπει να πληρούνται για να θεωρηθεί ότι μια οργάνωση ανήκει στον ΤΤ δεν συμπεριλαμβάνεται ένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικό στοιχείο της έννοιας της ΚΟ: η δημοκρατική οργάνωση. Κατά συνέπεια, στην προσέγγιση των ΜΚΟ, ο ΤΤ περιλαμβάνει πολλές και ιδιαίτερα σημαντικές μη κερδοσκοπικές οργανώσεις οι οποίες δεν πληρούν το κριτήριο δημοκρατίας και, κατά συνέπεια, εξαιρούνται από τον ΤΤ σύμφωνα με την προσέγγιση της ΚΟ. Όντως, πολλά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα στους κλάδους των χρηματοδοτικών και των μη χρηματοδοτικών επιχειρήσεων που

προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε τιμές αγοράς δεν πληρούν το κριτήριο της δημοκρατικής οργάνωσης. Αυτές οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, οι οποίες θεωρούνται μέρος του ΤΤ σύμφωνα με την προσέγγιση των ΜΚΟ αλλά όχι και σύμφωνα με την προσέγγιση της ΚΟ, περιλαμβάνουν ορισμένα νοσοκομεία, πανεπιστήμια, σχολεία, πολιτιστικά ιδρύματα, φορείς από τον χώρο της τέχνης και άλλες οργανώσεις που δεν πληρούν το κριτήριο της δημοκρατίας και προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στην αγορά, ενώ πληρούν όλες τις προϋποθέσεις που ορίζονται από την προσέγγιση των ΜΚΟ.

Σύμφωνα με την προσέγγιση της ΚΟ, κάθε μη κερδοσκοπική οντότητα που δεν λειτουργεί δημοκρατικά εξαιρείται κατά κανόνα από τον ΤΤ, παρόλο που θεωρείται αποδεκτό ότι οι εθελοντικές, μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, οι οποίες παρέχουν μη εμπορευματικές υπηρεσίες σε πρόσωπα ή οικογένειες ατελώς ή σε τιμές οικονομικά αμελητέες, μπορούν να συμπεριληφθούν στην ΚΟ. Αυτά τα μη κερδοσκοπικά ιδρύματα αιτιολογούν την κοινωνική τους χρησιμότητα προσφέροντας ατελώς ιδιαίτερα κοινωνικά αγαθά ή υπηρεσίες σε πρόσωπα ή οικογένειες.

γ) Το κριτήριο της εξυπηρέτησης ανθρώπων

Τέλος, μια τρίτη διαφορά έγκειται στους αποδέκτες των υπηρεσιών που προσφέρουν οι οργανώσεις του ΤΤ, δεδομένου ότι το πεδίο δράσης και οι προτεραιότητες αυτών διαφέρουν μεταξύ της προσέγγισης των ΜΚΟ και της προσέγγισης της ΚΟ. Σύμφωνα με την τελευταία, κύριος σκοπός όλων των οργανώσεων είναι η

εξυπηρέτηση του κοινού ή άλλων οργανώσεων της ΚΟ. Στις οργανώσεις της πρώτης δέσμης, οι περισσότεροι από τους δικαιούχους των προϊόντων των δραστηριοτήτων τους είναι μεμονωμένα πρόσωπα, νοικοκυριά ή οικογένειες, είτε ως καταναλωτές είτε ως μεμονωμένοι επιχειρηματίες ή παραγωγοί. Πολλές από τις οργανώσεις αυτές αποδέχονται ως μέλη τους μόνο άτομα. Περιστασιακά, μπορεί να επιτρέψει να γίνουν μέλη τους νομικά πρόσωπα κάθε είδους, σε κάθε όμως περίπτωση το επίκεντρο του ενδιαφέροντος της ΚΟ είναι οι άνθρωποι, οι οποίοι αποτελούν τόσο τον λόγο της ύπαρξής της, όσο και τον στόχο των δραστηριοτήτων της.

Από την άλλη πλευρά, η προσέγγιση των ΜΚΟ δεν περιλαμβάνει ένα κριτήριο με το οποίο να θεωρείται προτεραιότητα η εξυπηρέτηση του κοινού. Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις μπορούν να συσταθούν τόσο για την παροχή υπηρεσιών σε πρόσωπα όσο και σε επιχειρήσεις που ελέγχουν ή χρηματοδοτούν τις οργανώσεις αυτές. Μπορεί να υπάρχουν ακόμα και μη κυβερνητικές οργανώσεις πρώτης βαθμίδας που αποτελούνται αποκλειστικά από κεφαλαιουχικές εταιρείες, χρηματοδοτικές ή όχι. Το αποτέλεσμα είναι ότι ο χώρος που αναδύεται με την προσέγγιση των ΜΚΟ ορίζεται ως ιδιαίτερα ετερογενής.

Το συμπέρασμα είναι ότι οι παραπάνω ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των προσεγγίσεων των ΜΚΟ και της ΔΟ, σε συνδυασμό με την ύπαρξη ενός κοινού χώρου που αποτελείται από οργανώσεις που περιλαμβάνονται και στους δύο κλάδους, επιτρέπουν την αναγνώριση σημαντικών εννοιολογικών και μεθοδολογικών

αποκλίσεων οι οποίες δεν επιτρέπουν τη διαμόρφωση του ΤΤ με την απλή πρόσθεση των ομάδων οργανώσεων που καλύπτονται από τις δύο προσεγγίσεις.

Αναφορικά με τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των δύο προσεγγίσεων σε σχέση με τις λειτουργίες που μπορεί να εκπληρώσει ο ΤΤ στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, η προσέγγιση των ΜΚΟ ορίζει ότι ο ΤΤ εντοπίζεται μεταξύ κράτους και αγοράς και η αποστολή του περισσότερο χαρακτηριστικού πυρήνα του (του κοινωνικού τριτογενούς τομέα) συνίσταται στην ικανοποίηση σημαντικού αριθμού κοινωνικών αναγκών οι οποίες δεν καλύπτονται ούτε από την αγορά (λόγω ελλείψεως φερέγγυας ζήτησης με αγοραστική δύναμη) ούτε από το δημόσιο τομέα (δεδομένου ότι η χρηματοδότηση από το δημόσιο δεν μπορεί να το κάνει αυτό), με αποτέλεσμα να είναι απαραίτητη η στροφή προς ένα τρίτο είδος πόρων και κινητήρων. Η αγγλοσαξονική θεώρηση, η οποία στηρίζεται σε *εθελοντές, φιλανθρωπικά ιδρύματα* (στη Βρετανία) και σε άλλα *ιδρύματα* (Ηνωμένες Πολιτείες), εμμένει στις φιλανθρωπικές αξίες και στο κριτήριο της *μη κερδοσκοπίας*.

Ο μη κερδοσκοπικός χαρακτήρας του έργου που επιτελείται καταδεικνύει την αγνότητα και την ακεραιότητα των κινητήρων στα οποία στηρίζεται και επιβεβαιώνει την ένταξη στον ΤΤ, ο οποίος προσλαμβάνει κατ' αυτό τον τρόπο χαρακτηριστικά φιλανθρωπίας και πρόνοιας, έχοντας ως αποστολή την αντιστάθμιση των ελλείψεων ενός φειδωλού συστήματος κοινωνικής προστασίας, καθώς και τις υπερβολές του συστήματος της αγοράς που είναι περισσότερο δυναμικό αλλά και περισσότερο

αδιάλλακτο απ' ό,τι οποιοδήποτε άλλο σύστημα έναντι των λιγότερο φερέγγυων κοινωνικών τομέων.

Σύμφωνα με την προσέγγιση της ΚΟ, ο ΤΤ δεν εντοπίζεται μεταξύ αγοράς και κράτους αλλά μεταξύ του *κεφαλαιοκρατικού και του δημόσιου τομέα*. Από αυτή την άποψη, στις αναπτυγμένες χώρες ο ΤΤ κατέχει θέση *πόλου κοινωνικής χρησιμότητας* ο οποίος αποτελείται από ένα ευρύ φάσμα ιδιωτικών οργανώσεων που έχουν συσταθεί μάλλον για την κάλυψη κοινωνικών αναγκών παρά για την ανταμοιβή επενδυτών κεφαλαίων.

Σε κάθε περίπτωση, η αντίληψη του ΤΤ που έχει αναπτυχθεί από την ΚΟ δεν τον θεωρεί υπολειμματικό κλάδο αλλά θεσμικό πόλο του συστήματος το οποίο, μαζί με τον δημόσιο και τον κεφαλαιοκρατικό ιδιωτικό τομέα, συνιστά καθοριστικό παράγοντα για την εμπέδωση της ευημερίας στις αναπτυγμένες χώρες, συμβάλλοντας στην επίλυση ορισμένων από τα σημαντικότερα προβλήματα, όπως είναι μεταξύ άλλων ο κοινωνικός αποκλεισμός, η μεγάλη κλίμακας μακροχρόνια ανεργία, οι γεωγραφικές ανισοροπίες, η τοπική αυτοδιοίκηση και η δικαιότερη κατανομή των εισοδημάτων και του πλούτου.

Σε αντίθεση με την προσέγγιση των ΜΚΟ, η οποία θεωρεί ο ΤΤ διαδραματίζει κατά κύριο λόγο κοινωφελή και φιλανθρωπικό ρόλο και αναπτύσσει μονομερείς πρωτοβουλίες αλληλεγγύης, η ΚΟ προάγει επίσης επιχειρηματικές πρωτοβουλίες αλληλεγγύης μεταξύ εκείνων που τις αναλαμβάνουν, με βάση ένα σύστημα αξιών οι σημαντικότερες των οποίων είναι η

δημοκρατική λήψη αποφάσεων και η προτεραιότητα του ανθρώπου έναντι του κεφαλαίου στην κατανομή πλεονασμάτων.

Η ΚΟ δεν θεωρεί ότι οι άνθρωποι που έχουν ανάγκη είναι παθητικοί αποδέκτες της κοινωνικής φιλανθρωπίας αλλά αίρει τους πολίτες σε ενεργούς πρωταγωνιστές του ίδιου τους του πεπρωμένου.

ΕΘΝΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Η κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα στην οποία αναφερόμαστε στην παρούσα έκθεση με τον όρο «Κοινωνική Οικονομία» είναι ευρέως διαδεδομένη και εξαπλώνεται με προφανή τρόπο σε όλη την ΕΕ. Ωστόσο, ο όρος αυτός καθώς και η επιστημονική του θεώρηση δεν είναι αναμφίλεκτος σε όλα τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και σε ορισμένες περιπτώσεις ούτε καν σε μία και την ίδια χώρα. Συνήθως, συνυπάρχει με άλλους όρους και συναφείς θεωρήσεις.

Σε συμφωνία με τη μεθοδολογία που χρησιμοποιείται στη μελέτη *Οι επιχειρήσεις και οι οργανώσεις του τριτογενούς τομέα: Μια στρατηγική πρόκληση για την απασχόληση* (CIRIEC 2000), η παρούσα έρευνα¹ αποσκοπούσε κατά πρώτον στη διαπίστωση του βαθμού στον οποίο αναγνωρίζεται η Κοινωνική Οικονομία σε τρεις σημαντικούς χώρους, στη δημόσια διοίκηση, τον ακαδημαϊκό και επιστημονικό κόσμο και τον ίδιο τον κλάδο της Κοινωνικής Οικονομίας σε κάθε χώρα και, κατά δεύτερον, να εντοπίσει και να αξιολογήσει συναφείς θεωρήσεις.

Τα αποτελέσματα επιτρέπουν τη διάκριση τριών ομάδων χωρών:

Χώρες στις οποίες παρατηρείται η μεγαλύτερη αποδοχή της έννοιας της ΚΟ: Γαλλία, Ιτα-

λία, Πορτογαλία, Ισπανία, Βέλγιο, Ιρλανδία και Σουηδία. Οι πρώτες τέσσερις από τις χώρες αυτές (όλες Λατινικές) διακρίνονται ιδιαίτε- ρως, πάνω απ' όλα η Γαλλία, γενέτειρα της έννοιας αυτής. Στη Γαλλία, όπως και στην Ισπανία, η ΚΟ αναγνωρίζεται από το νόμο.

Χώρες στις οποίες παρατηρείται ένας (συγκριτικά) μέτριος βαθμός αποδοχής της ΚΟ: Πρόκειται για την Κύπρο, τη Δανία, τη Φιλανδία, την Ελλάδα, το Λουξεμβούργο, τη Λετονία, τη Μάλτα, την Πολωνία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Στις χώρες αυτές η κοινωνική οικονομία συνυπάρχει με άλλες έννοιες, όπως ο μη κερδοσκοπικός τομέας, ο εθελοντικός τομέας και οι κοινωνικές επιχειρήσεις. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, ο χαμηλός βαθμός αναγνώρισης της έννοιας της ΚΟ έρχεται σε αντίφαση με την κυβερνητική πολιτική υποστήριξης κοινωνικών επιχειρήσεων. Στην Πολωνία, η έννοια είναι καινοφανής, κερδίζει όμως ολοένα και περισσότερο έδαφος, ιδιαίτε- ρως υπό την επιρροή των διαρθρωτικών επιδράσεων που ασκεί η ΕΕ.

Χώρες οι οποίες αποδέχονται ελάχιστα ή απορρίπτουν την έννοια της ΚΟ: Πρόκειται για μια ομάδα που αποτελείται από την Αυστρία, την Τσεχική Δημοκρατία, την Εσθονία, τη Γερμανία, την Ουγγαρία, τη

¹ Οι πρώτες πληροφορίες συγκεντρώθηκαν με ένα ημι-ανοικτό ερωτηματολόγιο το οποίο εστάλη στην ομάδα των ερωτώμενων οι οποίοι είναι όλοι προνομιούχοι μάρτυρες και εμπειρογνώμονες της Κοινωνικής Οικονομίας και παρεμφερών όρων, καθώς και της πραγματικότητας του κλάδου αυτού στις χώρες τους. Ο βαθμός αναγνώρισης διαιρέθηκε σε τρία σχετικά επίπεδα στις διάφορες χώρες: (*) ελάχιστη αποδοχή ή απόρριψη της έννοιας, (**) μέτριος βαθμός αποδοχής και (***) υψηλός βαθμός αποδοχής.

Πίνακας 1. Βαθμός αποδοχής της έννοιας της "Κοινωνικής Οικονομίας"

Χώρα	Από τις δημόσιες αρχές	Από επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας	Από τον ακαδημαϊκό/επιστημονικό κόσμο
Βέλγιο	**	**	***
Γαλλία	***	***	**
Ιρλανδία	**	***	**
Ιταλία	**	***	***
Πορτογαλία	***	***	***
Ισπανία	***	***	***
Σουηδία	**	***	**
Αυστρία	*	**	**
Δανία	*	**	**
Φινλανδία	**	**	**
Γερμανία	*	*	**
Ελλάδα	**	**	**
Λουξεμβούργο	**	**	**
Κάτω Χώρες	*	*	*
Ηνωμένο Βασίλειο	*	*	**
Νέα κράτη μέλη			
Κύπρος	**	**	**
Τσεχική Δημοκρατία	*	**	*
Εσθονία	**	*	*
Ουγγαρία	*	*	*
Λετονία	*	***	**
Λιθουανία	**	*	*
Μάλτα	**	***	**
Πολωνία	**	**	**
Σλοβακία	n/a	n/a	n/a
Σλοβενία	*	**	**

Σημείωση: το ερώτημα που τέθηκε ήταν το εξής: Θα μπορούσατε να μας πείτε αν η έννοια της «ΚΟ» αναγνωρίζεται στη χώρα σας;

Λιθουανία, τις Κάτω Χώρες και τη Σλοβενία. Οι περισσότερες είναι χώρες που έχουν προσχωρήσει στην ΕΕ με το τελευταίο κύμα ένταξης και συνοδεύονται από τις γερμανικές χώρες. Εκεί, η έννοια της ΚΟ είτε είναι άγνωστη, είτε μόλις που αρχίζει να γίνεται γνωστή. Αντιθέτως, οι συναφείς έννοιες του μη κερδοσκοπικού και του εθελοντικού τομέα καθώς και των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων χαίρουν συγκριτικά μεγαλύτερης αναγνώρισης.

Πέραν των εννοιών της κοινωνικής οικονομίας, του μη κερδοσκοπικού τομέα, των κοινωνικών επιχειρήσεων και του τριτογενούς τομέα, υπάρχουν άλλες, ευρέως αποδεκτές θεωρήσεις σε διάφορες χώρες της

ΕΕ. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, τη Δανία, τη Μάλτα και τη Σλοβενία, οι έννοιες του εθελοντικού τομέα και των μη κυβερνητικών οργανώσεων, που είναι περισσότερο συνδεδεμένες με την ιδέα των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων, φαίνεται ότι χαίρουν ευρείας επιστημονικής, κοινωνικής και πολιτικής αναγνώρισης. Περιορισμένες στις γαλλόφωνες χώρες της Ευρώπης (Γαλλία, βελγική περιφέρεια της Βαλλονίας και Λουξεμβούργο) οι έννοιες της οικονομίας της αλληλεγγύης και της κοινωνικής οικονομίας της αλληλεγγύης είναι επίσης αναγνωρισμένες, ενώ η έννοια *Gemeinwirtschaft* (Κοινοφελής Οικονομία) είναι πλέον καθιερωμένη στις γερμανόφωνες χώρες, όπως η Γερμανία και Αυστρία.

Σε ό,τι αφορά στις θεσμικές οντότητες που συναποτελούν την ΚΟ ή τη συναφή έννοια που προτιμά κάθε χώρα, διαπιστώθηκε ότι παρατηρούνται σημαντικές διαφορές από χώρα σε χώρα, αλλά και ότι υπάρχει ωστόσο ένας κοινός πυρήνας αυθεντικών εθνικών σχημάτων, που συμπεριλαμβάνει συνεταιρισμούς, ταμεία αλληλασφάλισης, ενώσεις και ιδρύματα, που θεωρούνται από τους εμπειρογνώμονες ως συστατικά της ΚΟ της χώρας τους.

Παράλληλα με αυτά τα τέσσερα διαφορετικά συστατικά, αναφέρονται και άλλα ιδιαίτερα σχήματα, όπως οι κοινωνικές επιχειρήσεις, οι *misericordias* (πορτογαλικές φιλανθρωπικές ενώσεις), τα *instituições particulares de solidariedade social* (πορτογαλικά, ιδιωτικά ιδρύματα κοινωνικής αλληλεγγύης), γραφεία ανάπτυξης, κοινωνικά ιδρύματα, τα *istituzioni di pubblica assistenza e beneficenza* (ιταλικά φιλανθρωπικά ιδρύματα), οι *sociedades laborales* (ισπανικές εργατικές εταιρείες), ενταξιακές επιχειρήσεις, ειδικά κέντρα απασχόλησης, κοινές οργανώσεις στις οποίες συμμετέχουν και οι εργαζόμενοι, εθελοντικές οργανώσεις και κοινωνικές ενώσεις.

Υπάρχουν διάφορες χώρες στις οποίες ορισμένα συστατικά της ΚΟ υπό την ευρεία έννοια δεν αναγνωρίζονται αφ' εαυτά ως τμήμα του εν λόγω κλάδου, αλλά αντιθέτως εκλαμβάνονται ως ιδιαίτερα και απομονωμένα. Αυτό συμβαίνει με τους συνεταιρισμούς σε χώρες όπως η Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Λετονία και, εν μέρει, η Πορτογαλία.

Σε ορισμένα από τα νέα κράτη-μέλη της ΕΕ, οι αλληλασφαλιστικές εταιρείες (ταμεία αλληλοβοήθειας) αναγνωρίζονται σε μικρότερο βαθμό ως τμήμα της ΚΟ. Η εξήγηση του φαινομένου αυτού θα μπορούσε να αναζητηθεί στο χαμηλό βαθμό αναγνώρισης της ίδιας της έννοιας της ΚΟ, σε συνδυασμό με την έλλειψη νομικού καθεστώτος για αυτές τις θεσμικές οντότητες στις εν λόγω χώρες.

ΟΙ ΠΛΑΤΦΟΡΜΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΚΤΥΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Η αυτοταύτιση με έναν διαφοροποιημένο κοινωνικοοικονομικό χώρο παρατηρείται εκεί όπου ο κλάδος της ΚΟ εκπροσωπείται από συμπαγείς οργανώσεις. Διαμέσου των οργανώσεων αυτών, η ΚΟ όχι μόνο αποκτά ορατότητα αλλά και μπορεί να συμμετέχει και να προασπίζει τα ιδιαίτερα συμφέροντά της στη διαδικασία για την χάραξη και για την εφαρμογή των εθνικών και ευρωπαϊκών κοινωνικών πολιτικών.

Στις διάφορες χώρες της Ευρώπης, οι ενώσεις που εκπροσωπούν εταιρείες και οργανώσεις της ΚΟ προέκυψαν κατά κύριο λόγο από μια τομεακή προοπτική, η οποία οδήγησε στην εμφάνιση «οικογενειακών» ομάδων αντιπροσωπευτικών οργανώσεων:

Οικογένεια των συνεταιρισμών: EURO-COOP (λιανεμπόριο), ACME (ασφάλειες), CECODHAS (στέγαση), CECOP (παραγωγή/εργαζόμενοι), COGECA (γεωργία), GEBC (τράπεζες), UEPS (φαρμακεία).

Οι οργανώσεις αυτές είναι με τη σειρά τους μέλη της νεοσυσταθείσας συντονιστικής οργάνωσης που φέρει την επωνυμία Ευρωπαϊκοί Συνεταιρισμοί.

Οικογένεια των εταιρειών αλληλασφάλισης: AIM (ταμεία αλληλασφάλισης), ACME (ασφάλειες), AISAM (εταιρεία αμοιβαίας ασφάλισης).

Οικογένεια των ενώσεων και οργανώσεων κοινωνικής δράσης: CEDAG (εθελοντικές ενώσεις), EFC (ιδρύματα), Ευρωπαϊκή πλατφόρμα κοινωνικών ΜΜΕ, CEFEC (κοινωνικές επιχειρήσεις, πρωτοβουλίες απασχόλησης και κοινωνικοί συνεταιρισμοί).

Οι περισσότερες από αυτές τις οργανώσεις εκπροσώπησαν σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι με τη σειρά τους μέλη της CEP-CMAF, της Μόνιμης Ευρωπαϊκής Διάσκεψης των Συνεταιρισμών, των Αλληλασφαλιστικών Εταιρειών, Ενώσεων και Ιδρυμάτων, που είναι σήμερα η κορυφαία εκπρόσωπος της ευρωπαϊκής κοινωνικής οικονομίας ενώπιον των ευρωπαϊκών θεσμών.

Σε ορισμένες χώρες, οι αντιπροσωπευτικές ενώσεις έχουν υπερβεί το τομεακό επίπεδο και έχουν δημιουργήσει διατομεακές οργανώσεις που αναφέρονται ρητά στην ΚΟ. Σχετικά παραδείγματα είναι η CEPES, η ισπανική Συνομοσπονδία επιχειρήσεων της κοινωνικής οικονομίας, η ομόλογός της στη Γαλλία, CEGES, το Συμβούλιο εταιρειών και ιδρυμάτων της κοινωνικής οικονομίας, στο Βέλγιο, οι οργανώσεις VOSEC στη Φλάνδρα CONCERTES στη Βαλλονία, η Πλατφόρμα κοινωνικής οικονομίας και αλληλεγγύης στο Λουξεμβούργο και η Μόνιμη διάσκεψη της κοινωνικής οικονομίας στην Πολωνία.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΕΚΠΕΦΡΑΣΜΕΝΗ ΣΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ²

Ιδωμένη από μια μακροοικονομική προοπτική, η κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη είναι πολύ σημαντική από ανθρώπινη αλλά και οικονομική άποψη. Στο χώρο της απασχολούνται περισσότεροι από 11 εκατ. άνθρωποι, που αντιστοιχούν στο 6,7% των μισθωτών στην ΕΕ.

Στις δέκα νέες χώρες-μέλη της ΕΕ, οι απασχολούμενοι στην ΚΟ αντιστοιχούν στο 4,2% του πληθυσμού των μισθωτών. Το ποσοστό αυτό είναι χαμηλότερο του μέσου όρου των «παλαιών» χωρών-μελών

(7%) και σε χώρες όπως η Ολλανδία (10.7%), η Ιρλανδία (10.6%) ή η Γαλλία (8.7%).

Η οικογένεια των ενώσεων, των ιδρυμάτων και συναφών οργανώσεων (3^η στήλη δεδομένων), θεωρημένη ως σύνολο, είναι ο πλειοψηφών συντελεστής της ΚΟ στην Ευρώπη. Ωστόσο, στις νέες χώρες-μέλη και στην Ιταλία, την Ισπανία, τη Φινλανδία και τη Συρία, η πλειοψηφούσα οικογένεια είναι αυτή των συνεταιρισμών και συναφών οργανώσεων.

² Οι στατιστικές πληροφορίες για την ΚΟ στην Ευρώπη στηρίζονται σε δευτερεύοντα στοιχεία και αφορούν κυρίως την περίοδο 2002-2003. Για ορισμένες χώρες, δηλαδή κατά βάση για τις νέες χώρες-μέλη της ΕΕ, δεν υπήρχαν στατιστικά στοιχεία πριν από αυτή τη μελέτη, γι' αυτό και οι πληροφορίες πρέπει να αντιμετωπίζονται με κάποια επιφύλαξη.

Πίνακας 2. Έμμιση απασχόληση σε συνεταιρισμούς, ταμεία αλληλασφάλισης, ενώσεις και συναφείς οργανώσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2002-2003)

Χώρα	Συνεταιρισμοί	Ταμεία αλληλασφάλισης	Ενώσεις	ΣΥΝΟΛΟ
Βέλγιο	17,047	12,864	249,700	279,611
Γαλλία	439,720	110,100	1,435,330	1,985,150
Ιρλανδία	35,992	650	118,664	155,306
Ιταλία	837,024	note*	499,389	1,336,413
Πορτογαλία	51,000	note*	159,950	210,950
Ισπανία	488,606	3,548	380,060	872,214
Σουηδία	99,500	11,000	95,197	205,697
Αυστρία	62,145	8,000	190,000	260,145
Δανία	39,107	1,000	120,657	160,764
Φινλανδία	95,000	5,405	74,992	175,397
Γερμανία	466,900	150,000	1,414,937	2,031,837
Ελλάδα	12,345	489	57,000	69,834
Λουξεμβούργο	748	n/a	6,500	7,248
Κάτω Χώρες	110,710	n/a	661,400	772,110
Ηνωμένο Βασίλειο	190,458	47,818	1,473,000	1,711,276
Κύπρος	4,491	n/a	n/a	4,491
Τσεχική Δημοκρατία	90,874	147	74,200	165,221
Εσθονίας	15,250	n/a	8,000	23,250
Ουγγαρίας	42,787	n/a	32,882	75,669
Λετονία	300	n/a	n/a	300
Λιθουανία	7,700	0	n/a	7,700
Μάλτα	238	n/a	n/a	238
Πολωνία	469,179	n/a	60,000	529,179
Σλοβακία	82,012	n/a	16,200	98,212
Σλοβενία	4,401	270	n/a	4,671
ΣΥΝΟΛΟ	3,663,534	351,291	7,128,058	11,142,883

* Τα στοιχεία για τα ταμεία αλληλασφάλισης έχουν ενοποιηθεί με αυτά για τους συνεταιρισμούς στην Ιταλία και της ένωσης στην Πορτογαλία

7

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Για να συμπληρωθούν τα μακροοικονομικά δεδομένα, συνεκτιμώνται ο δυναμισμός και ο κοινωνικοοικονομικός πλούτος της ΚΟ στην Ευρώπη μέσω ειδικών περιπτώσεων που καταδεικνύουν την ποικιλομορφία των απαντήσεων που προσφέρει η ΚΟ στις πάμπολλες ανάγκες και φιλοδοξίες της ευρωπαϊκής κοινωνίας, αναδεικνύουν τον πλούτο των μορφών που υιοθετούν οι οργανώσεις αυτές και καθιστούν σαφές ότι, παρά την ποικιλομορφία των συγκεκριμένων δυναμικών, μπορεί να εντοπισθεί ένα κοινό κατευθυντήριο νήμα που είναι η συμμετοχή τους σε ένα κοινωνικοοικονομικό κλάδο που τοποθετείται μεταξύ της παραδοσιακής, κεφαλαιοκρατικής ιδιωτικής οικονομίας και του δημόσιου τομέα.

Οι περιπτώσεις που αναφέρονται στη συνέχεια, οι οποίες επιλέχθηκαν με τη βοήθεια των ανταποκριτών της μελέτης σε κάθε χώρα, καταδεικνύουν την ετερογένεια των πρακτικών της ΚΟ στην Ευρώπη:

- *Cooperativa Sociale Prospettiva*: Ένταξη των περισσότερο μειονεκτικών ομάδων στην εργασία με την κατασκευή καλλιτεχνικών κεραμικών (www.prospettiva-coop.it)
- *Chèque Déjeuner Συνεταιρισμός*: δημιουργία απασχόλησης με αξίες (www.chèque-dejeuner.com)

- *Irizar Group*: ο δεύτερος μεγαλύτερος κατασκευαστής πολυτελών πούλμαν στην Ευρώπη (www.irizar.com)

- *Multipharma*, μεγάλος φαρμακευτικός συνεταιρισμός (www.multipharma.be)

- *Association of Lithuanian Credit Co-operatives*, οργάνωση για την προαγωγή της οικονομικής ενσωμάτωσης (www.lku.lt)

- *Dairygold Agricultural Co-operative Society*: υποστήριξη των γεωργών (www.dairygold.ie)

- *Anecoop*: γεωργικό συνεταιρισμός που εναρμονίζει την τοπική και αγροτική ανάπτυξη με την τεχνολογική καινοτομία (www.anecoop.com)

- *Estonian Union of Co-operative Housing Associations*, περισσότεροι από 100.000 άνθρωποι με συνεταιριστική στέγη (www.ekyl.ee)

- *COFAC*, ο μεγαλύτερος πορτογαλικός πανεπιστημιακός συνεταιρισμός παραγωγής γνώσης και ανθρώπινου κεφαλαίου (www.ulusofona.pt)

- *Cooperación y Desarrollo de Bonares*: τοπικής κλίμακας συνεργασία δημόσιου/ιδιωτικού τομέα για την ανάπτυξη (www.bonares.es)

- *Co-operative Society of Cyprus Marine Services (COMARINE)* (www.comarine.com.cy)
- *Consorzio Beni Culturali Italia*: η πρώτη υπηρεσία στον πολιτισμό είναι το πολιτισμικό έργο (www.consorziobeniculturali.it)
- *Britannia building society*: η δεύτερη κατά σειρά μεγέθους οικονομική επιχείρηση στο Ηνωμένο Βασίλειο (www.britannia.co.uk)
- *Vzajemna*, ασφάλεια υγείας και ιατρικής φροντίδας (www.vzajemna.si)
- *MACIF*, η μεγαλύτερη αλληλασφαλιστική εταιρία της Γαλλίας (www.macif.fr)
- *Tapiola Group*, ασφάλειες, τραπεζικές υπηρεσίες, αποταμιεύσεις και επενδύσεις (www.tapiola.fi)
- *The Benenden Healthcare Society* (www.benenden-healthcare.org.uk)
- *Shelter*, μεγάλο φιλανθρωπικό ίδρυμα για τους άστεγους (www.England.shelter.org.uk)
- *Alte Feuerwache Köln*, αυτοδιαχειριζόμενο κοινωνικό και πολιτιστικό κέντρο (www.altefeuerwachekoeln.de)
- *Artisans du Monde*, η πρώτη ένωση για το θεμιτό εμπόριο με τον τρίτο κόσμο (www.artisansdumonde.org)
- *Motivacio*, ίδρυμα για την κοινωνική ενσωμάτωση των ατόμων με ειδικές ανάγκες (www.motivacio.hu)
- *Fondazione Cariplo*: προσφορά πόρων για την στήριξη των κοινωνικών και κοινωνικών ιδρυμάτων με απώτερο στόχο τη βελτίωση των υπηρεσιών που παρέχουν στην κοινότητα (www.fondazione-cariplo.it)
- *Trångsviksbolaget AB*, κοινοτική επιχείρηση στα βόρεια της Σουηδίας (www.trångsviken.se)
- *ONCE*, ισπανική οργάνωση των τυφλών που ενισχύει την ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην αγορά εργασίας και παρέχει κοινωνικές υπηρεσίες (www.once.es)
- *Association for Mutual Help Flandria*, πρόσβαση σε συμπληρωματικές υπηρεσίες υγείας (www.flandria.pl)

8

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΠΟΛΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑΣ

Η έννοια της κοινωνικής οικονομίας είναι στενά συνδεδεμένη με τις έννοιες της προόδου και της κοινωνικής συνοχής. Η συμβολή που έχουν στην ευρωπαϊκή κοινωνία οι συνεταιρισμοί, τα ταμεία αλληλασφάλισης, οι ενώσεις, τα ιδρύματα και άλλες κοινωνικές εταιρείες υπερβαίνουν κατά πολύ την αντανάκλασή της σε αυστηρά οικονομικούς όρους στο ΑΕγχΠ, η οποία δεν είναι σε καμία περίπτωση μικρή. Το δυναμικό αυτού του κοινωνικού κλάδου σε ό,τι αφορά στην παραγωγή προστιθέμενης κοινωνικής αξίας είναι υψηλό, όπως είναι και πολυδιάστατη και ποιοτική από την άποψη της αγοράς η υλοποίησή του, πράγμα στο οποίο οφείλεται στο ότι δεν είναι πάντα εύκολο να γίνει αντιληπτή και να αναπαραστεί ποσοτικά. Όντως, οι μέθοδοι αξιολόγησης του πλούτου και της ευημερίας εξακολουθούν να μην μπορούν να εφαρμοστούν στην περίπτωση του κλάδου αυτού.

Πολλές μελέτες έχουν καταδείξει ότι η ΚΟ διαμορφώνει ένα πεδίο το οποίο ρυθμίζει το σύστημα προς όφελος ενός περισσότερο ισορροπημένου προτύπου κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Αυτός ο ρυθμιστικός ρόλος διαφαίνεται σε διάφορα

επίπεδα, όπως στον ορισμό των κοινωνικοοικονομικών δραστηριοτήτων, την προσαρμογή υπηρεσιών (από γεωγραφική, κοινωνική, χρηματοδοτική και πολιτιστική άποψη), στην ικανότητα του κλάδου να προσαρμόζει υπηρεσίες σε ανάγκες και να προάγει τη σταθερότητα σε ένα πασιφανώς κυκλικό οικονομικό πλαίσιο. Η ικανότητα της ΚΟ να δημιουργεί νέες κοινωνικές δυνατότητες έχει καταδειχθεί, όπως και το γεγονός ότι πρόκειται για ένα κοινωνικό κλάδο ο οποίος προάγει ένα είδος ανάπτυξης που δίνει προτεραιότητα στον άνθρωπο.

Οι χώροι στους οποίους υπάρχει η υψηλότερη επιστημονική, κοινωνική και πολιτική συναίνεση σε ό,τι αφορά στην αναγνώριση της πρόσθετης κοινωνικής αξίας που συνεισφέρει η ΚΟ είναι η κοινωνική συνοχή, η απασχόληση, η ανάπτυξη και διατήρηση του κοινωνικού και οικονομικού ιστού, η ανάπτυξη της δημοκρατίας, η κοινωνική καινοτομία και η τοπική ανάπτυξη. Όμως, η ΚΟ συμβάλλει επίσης σημαντικά στη δικαιότερη κατανομή των εισοδημάτων και του πλούτου, στην δημιουργία και την παροχή κοινωφελών υπηρεσιών (κοινωνικών υπηρεσιών, υπηρεσιών υγείας και

κοινωνικής ασφάλισης), τη βιώσιμη ανάπτυξη, την ενίσχυση της δημοκρατίας και της συμμετοχής του κοινού, και την αύξηση της αποτελεσματικότητας των κοινωνικών πολιτικών.

Κοινωνική συνοχή: πλαισιώνοντας και, πάνω απ' όλα, χαράσσοντας το δρόμο για την ανάληψη κοινωνικής δράσης στον αγώνα για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, η ΚΟ έχει αποδείξει την ικανότητά της να αυξάνει τα επίπεδα κοινωνικής συνοχής με δύο τρόπους: Κατά πρώτον, συνέβαλε στην κοινωνική και εργασιακή ενσωμάτωση σαφώς μειονοτικών ομάδων και γεωγραφικών περιοχών. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στην περίπτωση των ενώσεων, ιδρυμάτων και άλλων κοινωνικών επιχειρήσεων που οδήγησαν στη μείωση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Κατά δεύτερον, η ΚΟ συνέβαλε στην ενίσχυση της δημοκρατικής κουλτούρας και του βαθμού κοινωνικής συμμετοχής, ενώ κατόρθωσε να δώσει φωνή και διαπραγματευτική ικανότητα σε κοινωνικές ομάδες που προηγουμένως ήταν αποκλεισμένες από την οικονομική διαδικασία και για την χάραξη και την εφαρμογή πολιτικών, ιδιαίτερος εκείνων που καταρτίζονται σε τοπική και περιφερειακή κλίμακα.

Τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη: η ΚΟ αποτελεί επίσης στρατηγική κινητήρια δύναμη για την τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη. Πράγματι, δείχνει να διαθέτει μεγάλες ικανότητες για την ενεργοποίηση διεργασιών ενδογενούς ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές, την αναζωογόνηση βιομηχανικών περιοχών που παρακμάζουν και την αποκατάσταση και αναζωογόνηση

υποβαθμισμένων αστικών περιοχών. Εν ολίγοις, η ΚΟ συμβάλλει στην ενδογενή οικονομική ανάπτυξη, την αποκατάσταση της ανταγωνιστικότητας σε μεγάλες περιοχές και τη διευκόλυνση της ολοκλήρωσης αυτών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, αποκαθιστώντας έτσι σημαντικές εδαφικές ανισοροπίες. Η ικανότητα αυτή υποστηρίζεται από επιχειρήματα τα οποία την ενσωματώνουν στις εννοιολογικές παραμέτρους της θεωρίας της οικονομικής ανάπτυξης του Σουηδού νομπελίστα Gunnar Myrdal, δεδομένου ότι η ΚΟ ενισχύει τις *διασπαρτικές επιδράσεις* (τοπική ανάπτυξη και σωρευτικές διαδικασίες) και περιορίζει στο ελάχιστο την παλινδρόμηση ή τις *παλινδρομικές επιδράσεις*: α) με δεδομένη την αυθεντική λογική της για την κατανομή κερδών και πλεονασμάτων, εμφανίζει μεγαλύτερη τάση επάνω επενδύσεις των κερδών στη γεωγραφική περιοχή όπου παράγονται· β) μπορεί να κινητοποιήσει όχι μόνο τους παράγοντες που έχουν την καλύτερη γνώση του μέσου που χρησιμοποιούν και είναι στην καλύτερη θέση για να αναλάβουν κατάλληλες πρωτοβουλίες, αλλά και τις πηγές που είναι διαθέσιμες σε τοπική κλίμακα· γ) μπορεί να αναπτύξει και να διαδώσει το επιχειρηματικό πνεύμα και τον επιχειρηματικό ιστό· δ) μπορεί να διασυνδέσει την προαγωγή και/ή την επέκταση της οικονομικής δραστηριότητας με τις τοπικές ανάγκες (π.χ. κοινοτικές υπηρεσίες) και/ή τον τοπικό παραγωγικό ιστό· ε) μπορεί να διατηρήσει οικονομικές δραστηριότητες που απειλούνται με εξαφάνιση λόγω έλλειψης κερδοφορίας (π.χ. βιοτεχνία) ή έντονου ανταγωνισμού (παραδοσιακοί βιομηχανικοί κλάδοι)· στ) μπορεί να παράγει κοινωνικό κεφάλαιο κατά

την έννοια του Putnam, δηλαδή ως θεσμικό θεμέλιο για την προαγωγή της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης.

Κατά τον ίδιο τρόπο, ορισμένες ιδιότητες της ΚΟ έχουν προβληθεί ιδιαίτερος από το τρέχον πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, όπου η μετεγκατάσταση παραγωγικών διαδικασιών συνιστά διαρκή πρόκληση για τις περιφέρειες: Οι αυθεντικές διαδικασίες ελέγχου και λήψης αποφάσεων στην ΚΟ, που στηρίζονται σε δημοκρατικές διαδικασίες και τη συμμετοχή των πολιτών, τείνουν να διατηρούν τα κινητήρια νήματα της οικονομικής διαδικασίας τους κόλπους της κοινωνίας πολιτών της ίδιας της περιοχής της (αντίθετα με ό,τι συμβαίνει με τους επενδυτές κεφαλαίων), ενσωματώνοντας με καλύτερο τρόπο τις επιχειρήσεις στην κοινότητα και προσφέροντας μεγαλύτερη επιτόπια αυτονομία σε ό,τι αφορά στον ορισμό του αναπτυξιακού προτύπου κάθε περιοχής.

Καινοτομία: Η καινοτομική ικανότητα της ΚΟ, στις διάφορες διαστάσεις που αναγνωρίστηκαν από τον Shumpeter (προϊόν, διαδικασία, αγορά και οργάνωση), είναι εξίσου σημαντική, ιδιαίτερος σε ό,τι αφορά στις διεργασίες αλλαγής στους κόλπους της ευρωπαϊκής κοινωνίας. Η άμεση επαφή που έχει αυτός ο κλάδος με την κοινωνία τον προικίζει με μια ιδιαίτερη ικανότητα να εντοπίζει νέες ανάγκες, να τις διοχετεύει στο χώρο της δημόσιας διοίκησης και των παραδοσιακών κερδοσκοπικών ιδιωτικών επιχειρήσεων, και να ανακαλύπτει δημιουργικές και καινοτόμες απαντήσεις, όπου αυτό χρειάζεται. Στο δέκατο ένατο αιώνα, για παράδειγμα, οι εταιρείες αμοιβαίας συνδρομής και τα ταμεία αλληλοβοήθειας

πρωτοπόρησαν στην κάλυψη των αναγκών της νέας βιομηχανικής κοινωνίας, με την κάλυψη των κινδύνων για την υγεία, και συνδέθηκαν με την διασφάλιση του εισοδήματος της εργατικής τάξης, τη διαμόρφωση βαρυσήμαντων κοινωνικών και θεσμικών καινοτομιών που ήταν πρόδρομοι της δημιουργίας των δημοσίων συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης στην Ευρώπη. Η ποικιλία των τρόπων με τους οποίους συνδέθηκαν με αυτή τη διαδικασία οι οργανώσεις της ΚΟ αντανακλάται στην ποικιλία των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης.

Στο χώρο της τεχνολογικής καινοτομίας, επίσης, ιδιαίτερος στις καταστάσεις στις οποίες αναπτύχθηκαν νεωτεριστικά συστήματα της ΚΟ, η ανάπτυξη και διάδοση νέων ιδεών και καινοτομιών επέδειξε υψηλότερα ποσοστά επιτυχίας. Βασικός συντελεστής των συστημάτων αυτών είναι η σταθερή συμμαχία μεταξύ των διαφόρων παραγόντων μιας περιφέρειας οι οποίοι συμμετέχουν στην προαγωγή της ΚΟ, όπως οι κυβερνητικές υπηρεσίες που είναι αρμόδιες για αυτά τα θέματα, τα πανεπιστήμια, οι ομοσπονδίες και ο επιχειρηματικός κλάδος της ίδιας της κοινωνικής οικονομίας. Ορισμένα παραδείγματα είναι στο Κεμπέκ η Mondragón Cooperative Corporation και το σύστημα της CEPES-Andalusia στον ισπανικό νότο.

Όμως, η καινοτομία δεν χρηματοδοτήθηκε με ισορροπημένο τρόπο από τις δημόσιες αρχές και τα ιδιωτικά ιδρύματα. Δόθηκε προτίμηση στη χρηματοδότηση της τεχνολογικής καινοτομίας παρά σε άλλα είδη καινοτομίας στα οποία πρωτοστατεί η ΚΟ.

Απασχόληση: η κοινωνική πρόσθετη αξία της ΚΟ καθίσταται περισσότερο ορατή και προφανής στη ρύθμιση των πολυάριθμων ανισορροπιών που υπάρχουν στην αγορά εργασίας. Δεν είναι καθόλου παράξενο το γεγονός ότι, μεταξύ των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων, οι φορείς που τείνουν να αναλάβουν την αρμοδιότητα προαγωγής της ΚΟ είναι τα υπουργεία εργασίας και κοινωνικών υποθέσεων. Στην ίδια τη στρατηγική της Λισσαβόνας, αναγνωρίζεται ρητά ότι η ΚΟ ευρίσκεται στο επίκεντρο της ευρωπαϊκής πολιτικής για την απασχόληση.

Συγκεκριμένα, η ΚΟ συνέβαλε στη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης, στην διατήρηση θέσεων εργασίας σε διάφορους κλάδους αλλά και επιχειρήσεων που διέρχονταν κρίση και/ή κινδύνευαν να κλείσουν, στην αύξηση της σταθερότητας των θέσεων εργασίας, στη μεταφορά θέσεων εργασίας από την παραοικονομία στην επίσημη οικονομία, στην διατήρηση δεξιοτήτων (π.χ. στη βιοτεχνία), στην εξερεύνηση νέων επαγγελματιών (π.χ. κοινωνικοί εκπαιδευτές) και στην ανάπτυξη μεθόδων για την ένταξη στο χώρο της εργασίας ομάδων που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα μειονεκτήματα και περιέρχονται σε κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού. Τα στατιστικά δεδομένα των τελευταίων δεκαετιών έχουν καταδείξει ότι η ΚΟ αποτελεί ισχυρό παράγοντα δημιουργίας απασχόλησης στην Ευρώπη, ο οποίος επιδεικνύει μεγαλύτερη ευαισθησία για την εργασία από ό,τι άλλοι κλάδοι της οικονομίας (βλέπε CIRIEC 2000).

Παρόλα αυτά, η ΚΟ αφ' εαυτή δεν αποτελεί πανάκεια για την Ευρώπη. Το δυναμικό της περιορίζεται από την ύπαρξη σημαντικών ιδιαίτερων προβλημάτων. Ένα σοβαρό

πρόβλημα, από μακροοικονομική άποψη, είναι η υπερβολική εξατομίκευση του κλάδου και οι πρωτοβουλίες και αντιστάσεις του στη δημιουργία ομάδων. Ένα άλλο σοβαρό πρόβλημα είναι η διαρθρωτική τάση που έχουν οι οργανώσεις της ΚΟ να χάνουν σταδιακά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους ή να μετατρέπονται ακόμη και σε παραδοσιακές κερδοσκοπικές επιχειρήσεις, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των επιχειρήσεων της ΚΟ που εμπλέκονται περισσότερο στην αγορά, ή να μετατρέπονται σε όργανο κυβερνητικών φορέων ή ακόμη και να εξαρτώνται από αυτούς (ιδιαίτερως οικονομικά), όταν σχετίζονται συνήθως με τις αρχές. Το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό ως *οργανωτικός ισομορφισμός*. Εάν επιδιώκει πραγματικά να αναπτύξει πλήρως το δυναμικό που διαθέτει, η ΚΟ χρειάζεται να δημιουργήσει μηχανισμούς αντίστασης σ' αυτή τη διάλυση ή παρακμή, να οργανώσει μηχανισμούς αυτοτροφοδοτούμενης ανάπτυξης με τους οποίους θα προλαμβάνεται το ενδεχόμενο να εξαρτηθεί από τους άλλους δύο τομείς και από επίπλαστες συμμαχίες. Από μικροοικονομική άποψη, τα κυριότερα προβλήματα είναι αφενός οι δυσχέρειες που έχουν επιχειρήσεις και οργανώσεις της ΚΟ να προσελκύσουν κεφάλαια για να χρηματοδοτήσουν τις επενδύσεις και τις δραστηριότητές τους και, αφετέρου, οι εντάσεις που αντιμετωπίζουν με τη συγκράτηση στρατηγικών ανθρώπινων πόρων.

Η οικοδόμηση της Ευρώπης: Από ιστορική άποψη, η ΚΟ δεν ήταν άσχετη με το εγχείρημα της οικοδόμησης της Ευρώπης, από τη Συνθήκη της Ρώμης, στην οποία οι συνεταιρισμοί αναγνωρίζονται ρητά ως μορ-

φές επιχειρηματικότητας, έως ο Σχέδιο Συνταγματικής Συνθήκης για την Ευρώπη, το οποίο αναφέρεται στην κοινωνική οικονομία της αγοράς. Για να επιτευχθούν τα επίπεδα ευημερίας και προόδου που απολαμβάνουν οι «δυτικές» χώρες της ΕΕ, το ευρωπαϊκό κοινωνικό και οικονομικό πρότυπο χρειάστηκε τη συμβολή της ΚΟ, η οποία απέδειξε ότι είναι ικανή να καλύψει ένα χώρο ο οποίος εξισορροπεί τις οικονομικές με τις κοινωνικές πτυχές, μεσολαβεί μεταξύ δημόσιων θεσμών και κοινωνίας πολιτών και εξομαλύνει τις κοινωνικές και οικονομικές ανισορροπίες που εμφανίζονται σε μια πλουραλιστική κοινωνία και οικονομία.

Οι οικονομίες και οι κοινωνίες των νέων κρατών μελών διέρχονται μακροσκελείς διαδικασίες μετάβασης από τα κομμουνιστικά συστήματα κεντρικού σχεδιασμού στις ρυθμιζόμενες οικονομίες της αγοράς. Οι προσαρμογές που έκαναν τα τελευταία χρόνια έχουν σοβαρό αντίκτυπο στην κοινωνική οικονομία τους, ιδιαίτερως στον κλάδο των συνεταιρισμών, ο οποίος επί πολλές δεκαετίες και ακόμη και κατά τη διάρκεια της μετάβασης στο σύστημα της αγοράς αποτελούσε όργανο. Παρόλα αυτά, αντίθετα με τις προγνώσεις ορισμένων, δεν υπήρξε ευρείας κλίμακας παροπλισμός του κλάδου. Οι αλληλασφαλιστικές εταιρείες, οι ενώσεις και τα ιδρύματα, μετά από μισό αιώνα κατά τη διάρκεια του οποίου σχεδόν εξαφανίστηκαν, επανέρχονται σταδιακά και επεκτείνονται παράλληλα με την ανάπτυξη της κοινωνίας πολιτών, των κοινωνικών κινήματων και των συνδικαλιστικών οργανώσεων στις χώρες αυτές.

Η ανάπτυξη του «τρίτου πυλώνα» ενδιαφέρει τα νέα κράτη μέλη, εφόσον επιθυμούν να ακολουθήσουν το ευρωπαϊκό αναπτυξιακό πρότυπο και να επιτύχουν την ταχεία και ικανοποιητική ενσωμάτωσή τους στο ευρωπαϊκό κοινωνικό πρότυπο.

ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Ο εν λόγω σημαντικός κοινωνικός κλάδος χαίρει ευρείας αναγνώρισης στη νομοθεσία και τις πολιτικές των διαφόρων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι καταστατικές διατάξεις που ορίζουν αυτό το πλαίσιο καθιερώνουν τρία είδη αναγνώρισης του κλάδου αυτού: 1) αναγνώριση εκ μέρους των δημόσιων αρχών της διαφορετικής ταυτότητας των εν λόγω οργανώσεων, οι οποίες απαιτούν ιδιαίτερη μεταχείριση. Από αυτή την άποψη, σκοπός του δικονομικού κώδικα είναι η καθιέρωση τους ως ιδιωτικών φορέων. 2) αναγνώριση της ικανότητας και της ελευθερίας των οργανώσεων αυτών να λειτουργούν σε οποιοδήποτε τομέα οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας. 3) αναγνώριση του ρόλου της ΚΟ ως συνομιλήτη στη διαδικασία για την χάραξη και την εφαρμογή διαφόρων δημόσιων πολιτικών, με τη θεώρηση του κλάδου ως παράγοντα συναπόφασης και συνεφαρμογής των ασκούμενων πολιτικών.

Στην Ευρώπη, οι διάφορες μορφές της ΚΟ δεν είναι πάντοτε αρκετά θεσμοθετημένες σε αυτούς τους τρεις τομείς.

Σε ό,τι αφορά στον πρώτο, τα νομικά συστήματα των διαφόρων χωρών της ΕΕ δεν αναγνωρίζουν στον ίδιο βαθμό όλες τις μορφές της ΚΟ.

Στην περίπτωση των συνεταιρισμών, που αναγνωρίζονται ως ιδιαίτερος τύπος εταιρίας στο άρθρο 48 της Συνθήκης της Ρώμης αλλά και στα συντάγματα διαφόρων κρατών μελών, όπως η Ελλάδα, η Ιταλία, η Πορτογαλία και Ισπανία, παρά την ύπαρξη ρυθμιστικού πλαισίου εντός του οποίου μπορούν να λειτουργούν και το οποίο εγγυάται τα δικαιώματα των μελών αυτών αλλά και τρίτων, δεν υπάρχει πάντα ειδική νομοθεσία σε εθνικό επίπεδο η οποία να ρυθμίζει τη θέση όλων των συνεταιρισμών. Όντως, ορισμένες χώρες όπως η Δανία, η Τσεχική Δημοκρατία και το Ηνωμένο Βασίλειο δεν διαθέτουν γενικούς νόμους για τους συνεταιρισμούς, παρόλο που έχουν θεσπίσει ορισμένους νόμους για συγκεκριμένα είδη συνεταιρισμών, όπως οι στεγαστικοί συνεταιρισμοί στην περίπτωση της Δανίας ή οι πιστωτικοί συνεταιρισμοί ή όμιλοι στο Ηνωμένο Βασίλειο και την Τσεχική Δημοκρατία. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την κατάσταση σε άλλες χώρες όπως η Ισπανία, Ιταλία, ή η Γαλλία, οι οποίες πά-

σχουν από νομοθετικό πληθωρισμό στον τομέα αυτό, έχοντας διάφορους νόμους, ανάλογα με το είδος του συνεταιρισμού και με τη βαθμίδα διοίκησης (εθνική και περιφερειακή).

Ανάλογη είναι η κατάσταση η οποία παρατηρείται στις διαφορές νομικού καθεστώτος των μορφών που προσλαμβάνει η ΚΟ στην Ευρώπη. Μπορούν να διακριθούν τρεις ομάδες χωρών: στην πρώτη ισχύει ειδική νομοθεσία για τις μορφές της ΚΟ, στη δεύτερη ορισμένες καταστατικές διατάξεις που καλύπτουν τις οργανώσεις της ΚΟ και είναι διάσπαρτες στους διάφορους νόμους και στην τρίτη όπου δεν υπάρχει κανένα ίχνος νομοθεσίας που να διέπει οποιαδήποτε μορφή της ΚΟ.

Οι νομοθετικές ελλείψεις μπορούν να προξενήσουν σοβαρές δυσχέρειες σε ό,τι αφορά στη νομική θέση ομάδων οι οποίες επιθυμούν να προβούν σε σύσταση οργανώσεων της ΚΟ: Το νομικό πλαίσιο μπορεί να επιδράσει ανασταλτικά στην ανάπτυξη νέων μορφών, όταν οι υφιστάμενες δεν μπορούν να προσαρμοστούν στις νέες αναγκαιότητες. Από αυτή την άποψη, στόχος της νέας νομοθεσίας που εμφανίστηκε τα τελευταία χρόνια σε διάφορες χώρες, όπως οι ειδικοί νόμοι για τις κοινωνικές επιχειρήσεις (νόμος του 2003 στη Φινλανδία, νόμος του 2004 στη Λιθουανία και νόμος 118/2005 στην Ιταλία), τους κοινωνικούς συνεταιρισμούς (Νόμοι του 2006 στην Πολωνία και την Πορτογαλία) και τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις κοινωνικής χρησιμότητας (Διάταγμα 460/1997 στην Ιταλία), ή οι τροποποιήσεις της υφιστάμενης νομοθεσίας με τρόπο ώστε να αντανάκλα τις νέες μορφές οργάνωσης (όπως οι

συνεταιριστικές επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας που δημιουργήθηκαν το 2001 στη Γαλλία, ή οι συνεταιρισμοί κοινωνικής πρωτοβουλίας που εμφανίστηκαν τα τελευταία χρόνια στους διάφορους νόμους που αφορούν στους ισπανικούς συνεταιρισμούς), ήταν η παροχή ενός διαύλου για την ανάπτυξη της αναδυόμενης «Νέας κοινωνικής οικονομίας». Η νομοθεσία που θεσπίστηκε τα τελευταία χρόνια σε διάφορες χώρες-μέλη της ΕΕ είναι ιδιαίτερα σημαντική.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το νέο καταστατικό ευρωπαϊκού συνεταιρισμού ευνοεί ήδη την εξάπλωση αυτής της μορφής της ΚΟ, όχι μόνο επειδή βελτιώνει τις δυνατότητες των ευρωπαϊκών συνεταιρισμών για την ανάληψη διεθνών δραστηριοτήτων, αλλά επίσης και κυρίως για την ανάπτυξη του κλάδου σε χώρες στις οποίες δεν διαθέτουν ίδιο καθεστώς, όπως στην περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου, ή όπου αυτά τα νομικά μορφώματα έχαναν διαρκώς το κύρος τους επειδή θεωρούνταν παλαιοκαθεστωτικά κατάλοιπα, όπως συνέβη στην περίπτωση των νέων κρατών μελών από την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη.

Κατά τον ίδιο τρόπο, η αφαίρεση των προτάσεων για το καταστατικό ευρωπαϊκής αλληλασφαλιστικής εταιρίας και ευρωπαϊκής ένωσης από την ημερήσια διάταξη της Επιτροπής τα τελευταία χρόνια, περιόρισε σημαντικά τις ευκαιρίες για την ανάπτυξη αυτών των μορφών της ΚΟ στην ευρωπαϊκή ήπειρο.

Η ιδιαιτερότητα των οργανώσεων της ΚΟ βασίζεται σε ορισμένες χαρακτηριστικές αξίες και αρχές. Σκοπός των κανόνων που διέπουν αυτές τις οργανώσεις είναι να αντανακλούν αυτή την ιδιαιτερότητα, μεταξύ

άλλων, με τη θέσπιση της αρχής της δημοκρατικής λήψης αποφάσεων και περιορισμών σχετικά με τον τρόπο διανομής κερδών και πλεονασμάτων. Ωστόσο, αυτός ο συγκεκριμένος *modus operandi* δεν είναι ουδέτερος. Η χρήση αυτών των νομικών μορφωμάτων επιβαρύνει τις ειδικές ομάδες και τους οικονομικούς παράγοντες με σχετικά υψηλότερες λειτουργικές δαπάνες, σε σύγκριση με άλλες μορφές της ιδιωτικής οικονομίας. Οι δαπάνες που απορρέουν από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των οργανώσεων της ΚΟ ανταποκρίνονται στην εσωτερίκευση του κοινωνικού κόστους, συνδέονται με τη δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων, τον τρόπο με τον οποίο κατανομούνται τα πλεονάσματα και τη φύση των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται, που έχουν κατά βάση κοινωνικό και/ή κοινωφελή χαρακτήρα, σε σύγκριση με την εξωτερίκευση των ιδιωτικών δαπανών στην περίπτωση των παραδοσιακών κερδοσκοπικών, ιδιωτικών επιχειρήσεων.

Από την άποψη της εξασφάλισης ισότητας ευκαιριών μεταξύ των διαφόρων τύπων οργάνωσης και με δεδομένο ότι διαφορετικές καταστάσεις απαιτούν διαφορετική μεταχείριση, το νομικό πλαίσιο πρέπει να εισάγει μέτρα για να αντισταθμίζονται οι λειτουργικές δυσχέρειες από τις οποίες πάσχουν τα νομικά μορφώματα που προσφέρουν λιγότερες δυνατότητες. Τα μέτρα αυτά μπορεί να έχουν τη μορφή επιχορηγήσεων αλλά και φορολογικών ελαφρύνσεων. Ταυτόχρονα όμως, ο νομοθέτης πρέπει να δημιουργήσει κατάλληλους μηχανισμούς για την πρόληψη του ενδεχομένου να υπάρξουν ορισμένοι οικονομικοί παράγοντες που συμπεριφέρονται καιρο-

σκοπικά και εκμεταλλεύονται τις αντισταθμίσεις που καταβάλλονται για αυτά τα νομικά μορφώματα, χωρίς να επωμίζονται και τις ανάλογες δαπάνες.

Στις περισσότερες χώρες του δυτικού τμήματος της ΕΕ, οι τέσσερις βασικές νομικές μορφές που προσλαμβάνει η ΚΟ τυχερών κάποιου είδους η διοίκηση φορολογικής μεταχείρισης. Τα οφέλη παρόμοιων ειδικών φορολογικών μέτρων είναι μεγαλύτερα για τις ενώσεις και τα ιδρύματα, λόγω του μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα τους και του τρόπου με τον οποίον κατανέμουν πόρους και πλεονάσματα, οργανώσεις που δίνουν προτεραιότητα σε δραστηριότητες κοινωνικού και/ή κοινωφελούς χαρακτήρα. Αυτού του είδους η νομοθεσία έχει ενισχυθεί τα τελευταία χρόνια σε ορισμένες χώρες όπως στην Ισπανία, με τον νόμο 43/2002 με τον οποίον θεσπίστηκε το φορολογικό σύστημα για τις ΜΚΟ, στην Ιταλία με το νόμο 460/1997 για τις ONLUS ή τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις κοινωνικής ωφελείας και στη Γερμανία, με τον «Κοινωνικό, Δικονομικό Κώδικα» (*Sozialgesetzbuch*) που διέπει τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις. Σε ό,τι αφορά στους συνεταιρισμούς, πολλές χώρες στις οποίες ισχύει ένα ειδικό φορολογικό σύστημα δεν το επεκτείνουν σε όλους τους συνεταιρισμούς. Στην Ιρλανδία, για παράδειγμα, το σύστημα ισχύει μόνο για τους πιστωτικούς ομίλους, και στην Ελλάδα μόνο για τους γεωργικούς συνεταιρισμούς.

Το θεσμικό πλαίσιο καθορίζει επίσης τα περιθώρια δράσης της ΚΟ στους διάφορους τομείς κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας. Παρόλο που οι καταστατικές διατάξεις που ισχύουν για τις μορφές της

ΚΟ αναγνωρίζουν το δικαίωμα αυτών να λειτουργούν ελεύθερα στην αγορά ακριβώς όπως κάθε άλλος ιδιωτικός φορέας, οι τομεακές ρυθμίσεις μπορεί να τις εμποδίσουν να εισχωρήσουν σε ορισμένους τομείς δραστηριότητας και να αναπτυχθούν ελεύθερα σε αυτούς. Στην περίπτωση των αλληλασφαλιστικών εταιρειών, μπορούν να διακριθούν τρεις τύποι ανάπτυξης ατά οικονομικό τομέα: υπάρχουν χώρες, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, όπου οι αλληλασφαλιστικές εταιρείες μπορούν να δραστηριοποιηθούν σε τομείς που αρχίζουν από την τροφοδοσία νερού και φθάνουν μέχρι τον

αθλητισμό· μια άλλη ομάδα χωρών περιορίζει το πεδίο δράσης τους σε ορισμένους κλάδους, όπως η προστασία της υγείας ή η υγειονομική και ασφαλιστική κάλυψη· η τελευταία ομάδα χωρών δεν διαθέτει αυτές τις νομικές δυνατότητες. Επιπροσθέτως, όπου οι τομεακοί κανόνες παρεμποδίζουν την αλληλασφάλιση για την κάλυψη κινδύνων, δεν μπορούν να συσταθούν ασφαλιστικοί συνεταιρισμοί και ταμεία αλληλασφάλισης. Η κατάσταση είναι η ίδια για τους συνεταιρισμούς άλλους κλάδους της οικονομίας.

10

ΟΙ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΕΕ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Τα τελευταία 25 χρόνια, πολλές εθνικές και περιφερειακές κυβερνήσεις στην ΕΕ ανέπτυξαν δημόσιες πολιτικές, με σαφή αναφορά στην κοινωνική οικονομία, είτε στο σύνολο της, είτε στα συστατικά της στοιχία. Γενικά, χάραξαν *τομεακές πολιτικές* οι οποίες περιείχαν σαφείς παραπομπές, αν και αποσπασματικές και ασύνδετες με τις θεσμικές μορφές οι οποίες διαμορφώνουν την κοινωνική οικονομία. Θα αναφερθούν κυρίως οι δραστήριες πολιτικές απασχόλησης που περιλαμβάνουν τους συνεταιρισμούς εργαζομένων και οι επιχειρήσεις ένταξης, ή ακόμη οι πρωτοβουλίες για τις πολιτικές των κοινωνικών υπηρεσιών, στις οποίες οι ενώσεις, τα ιδρύματα και άλλοι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί διαδραμάτισαν βασικό ρόλο, και οι δράσεις που αφορούν τις γεωργικές και αγροτικές αναπτυξιακές πολιτικές, στις οποίες συμμετείχαν οι γεωργικοί συνεταιρισμοί, χωρίς να λογαριάζονται οι αναφορές στις ασφαλιστικές εταιρείες πρόνοιας στα πλαίσια των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης. Πιο πρόσφατα παρατηρήθηκε ιδιαίτερα η εμφάνιση *ειδικών πολιτικών της κοινωνικής οικονομίας*, από τις οποίες άλλες στόχευαν τις επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποι-

ούνται στην αγορά, ενώ άλλες απευθύνονται σε μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, οι οποίοι λειτουργούν εκτός της αγοράς, σπανίως όμως καλύπτουν και τα δύο. Πάντως, η ανάπτυξη των πολιτικών αυτών στις χώρες της ΕΕ υπήρξε αποσπασματική τόσο όσον αφορά την έκταση όσο και το περιεχόμενό τους.

Η δημόσια διοίκηση σε πολλά κράτη-μέλη της ΕΕ διαθέτει μια αρχή υψηλού επιπέδου με αναγνωρισμένες και σαφείς αρμοδιότητες στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας. Θα αναφερθούμε εδώ στο υφυπουργείο αειφόρου ανάπτυξης και κοινωνικής οικονομίας της ομοσπονδιακής κυβέρνησης του Βελγίου, στη γενική διεύθυνση της κοινωνικής οικονομίας που υπάρχει στην Ισπανία στα πλαίσια του υπουργείου εργασίας και πολλών περιφερειακών κυβερνήσεων, στη διυπουργική αντιπροσωπεία για την καινοτομία, τον κοινωνικό πειραματισμό και την κοινωνική οικονομία της γαλλικής κυβέρνησης, στη μονάδα κοινωνικής οικονομίας (FAS) στην Ιρλανδία, στη γενική διεύθυνση για τις συνεταιριστικές επιχειρήσεις του υπουργείου οικονομικής ανάπτυξης και της υπηρεσίας για τους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς κοινωνικής

ωφέλειας (ONLUS) της Ιταλίας, στη μονάδα σύνδεσμο με τους μη κυβερνητικούς οργανισμούς του υπουργείου για την οικογένεια και την κοινωνική αλληλεγγύη της κυβέρνησης της Μάλτας, στο ινστιτούτο António Sérgio για τον συνεταιριστικό τομέα στην Πορτογαλία, ή ακόμη στο Ηνωμένο Βασίλειο τη μονάδα των κοινωνικών επιχειρήσεων που ανήκει στις υπηρεσίες του πρωθυπουργού ή τη μονάδα οικονομικών των φιλανθρωπικών οργανώσεων και του τριτογενούς τομέα που ανήκει στις υπηρεσίες του υπουργού οικονομικών.

Οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν πραγματικά για να προωθήσουν την κοινωνική οικονομία είναι διαφόρων μορφών. Ανάλογα με τη φύση των μέσων που χρησιμοποιούνται, μπορεί κανείς να τις ταξινομήσει σε πολλές κατηγορίες, όπως π.χ. σε θεσμικές πολιτικές, σε πολιτικές διάδοσης, επιμόρφωσης και έρευνας, σε οικονομικές πολιτικές, σε πολιτικές υποστήριξης με πραγματικές πολιτικές υπηρεσιών και ζήτησης.

11

ΟΙ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Η προσοχή που έδιναν στην κοινωνική οικονομία οι διαφορές αρχές της ΕΕ αυξανόταν συνεχώς κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριάντα ετών, αν και κατά διαστήματα και με διαφορές μεταξύ των θεσμικών οργάνων. Ο σημαντικός ρόλος της κοινωνικής οικονομίας για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης κέρδιζε προοδευτικά έδαφος και έτσι και τη θέση της ως ακρογωνιαίος λίθος του ευρωπαϊκού κοινωνικού προτύπου.

Αυτή η μακρά πορεία για την θεσμική αναγνώριση της κοινωνικής οικονομίας και η οργάνωση των ειδικών ευρωπαϊκών πολιτικών ξεκίνησε τη δεκαετία του '80 και αποκορυφώθηκε με την ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο με θέμα "Οι επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας και η δημιουργία μιας ευρωπαϊκής αγοράς χωρίς σύνορα", η οποία πρότεινε να καθιερωθεί μια ευρωπαϊκή νομική βάση με τη μορφή καθεστώτος για τους συνεταιρισμούς, τις ενώσεις και τις ασφαλιστικές εταιρείες πρόνοιας, καθώς και με τη δημιουργία μονάδας κοινωνικής οικονομίας στα πλαίσια της Γενικής Διεύθυνσης XXIII της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Και δύο άλλα κοινοτικά όργανα περιλαμβάνονται στους σημαντικούς πρωταγωνιστές της κοινωνικής οικονομίας:

η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΕΟΚΕ), συμβουλευτικό όργανο

της ΕΕ, η οποία περιλαμβάνει στην "Ομάδα III" τους εκπροσώπους της κοινωνικής οικονομίας, οι οποίοι δημιούργησαν σ' αυτήν την "Κατηγορία της κοινωνικής οικονομίας". Η ΕΟΚΕ ανέπτυξε τα τελευταία χρόνια μεγάλη δράση, εκδίδοντας πολλές γνωμοδοτήσεις επί του θέματος.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στα πλαίσια του οποίου η δημιουργία "Διακομματικής Ομάδας για την κοινωνική οικονομία" ανέρχεται στο 1990.

Μια άλλη αρχή που πρέπει να αναφερθεί είναι η Συμβουλευτική Επιτροπή συνεταιρισμών, ασφαλιστικών εταιριών πρόνοιας, ενώσεων και ιδρυμάτων (CCCMF), η οποία ιδρύθηκε το 1998 και έχει σκοπό να γνωμοδοτεί για τα διάφορα θέματα που έχουν σχέση με την προαγωγή της κοινωνικής οικονομίας σε κοινοτικό επίπεδο. Διαλύθηκε το 2000, κατόπιν αναδιοργάνωσης της Επιτροπής, όμως κατόπιν πρωτοβουλίας των ίδιων των οργανώσεων του τομέα δημιουργήθηκε αμέσως η Μόνιμη Ευρωπαϊκή Διάσκεψη συνεταιρισμών, ασφαλιστικών εταιριών πρόνοιας, ενώσεων και ιδρυμάτων για να ενεργεί ως ευρωπαϊκή πλατφόρμα συνομιλητής των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων.

Κατά την εφαρμογή των μέτρων, τα όργανα της ΕΕ έχουν να αντιμετωπίσουν μονίμως ένα διττό πρόβλημα αναφορικά με την κοινωνική οικονομία: την περιορισμένη νο-

μική βάση της και τον ανεπαρκή ορισμό της εννοίας της, και καθώς δεν υφίστανται ρητές αναφορές στα βασικά κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Συνθήκη της Ρώμης και Συνθήκη του Μάαστριχτ), αναγκάζεται να παλεύουν με έναν ορισμό (αν υπάρχει κιάλας) νομικής φύσεως μάλλον που δεν απορρέει από τις συγκεκριμένες δραστηριότητες και με μια πληθώρα όρων (Τρίτο σύστημα, κοινωνία των πολιτών κλπ.), με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η χρήση κοινής και ομόφωνης ονομασίας.

Ως προς τη νομική αναγνώριση και την ορατότητα της ΚΟ, θα πρέπει να γίνει αναφορά στη διοργάνωση Ευρωπαϊκών συνεδρίων, στην υιοθέτηση των γνωμοδοτήσεων της ΕΟΚΕ καθώς και στις πρωτοβουλίες και γνωμοδοτήσεις της Διακομματικής ομάδας κοινωνικής οικονομίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου καθώς και στην έγκριση του καταστατικού της ευρωπαϊκής συνεταιριστικής εταιρείας.

Στις πολιτικές που χρησιμοποιούνται, οι στόχοι με τους οποίους συνδέεται η ΚΟ είναι ουσιαστικώς η απασχόληση, οι κοινωνικές υπηρεσίες και η κοινωνική συνοχή, και έτσι μπορεί να γίνει λόγος για δύο μείζονες κατηγορίες κοινωνικής πολιτικής: κοινωνική ένταξη και ένταξη στον κόσμο της εργασίας και πολιτικές τοπικής ανάπτυξης και δημιουργίας θέσεων απασχόλησης. Το ενδιαφέρον που επιδεικνύουν τα όργανα της ΕΕ προκειμένου να συμμετάσχει στην επίτευξη των στόχων αυτών και η ΚΟ αποτελεί σημαντικότερη πρόοδο, έστω κι αν προδίδει μια περιορισμένη αντίληψη όσον αφορά τις δυνατότητες που συνεπάγεται η ΚΟ για την οικονομία και την κοινωνία της Ευρώπης.

Λόγω ελλείψεως ειδικής ευρωπαϊκής πολιτικής προϋπολογισμού για την ΚΟ, η συμμετοχή της στην πολιτική προϋπολογισμού α και ειδικότερα μέσω των πολυετών προϋπολογισμών για την προώθηση των ΜΜΕ και της απασχόλησης, όπως η πρωτοβουλία ADAPT, η πρωτοβουλία EQUAL για την ένταξη στην κοινωνία και την εργασία, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) και η πειραματική δράση “τρίτο σύστημα και απασχόληση.” Τα εν λόγω προγράμματα είχαν ευρύτατες διαρθρωτικές επιπτώσεις, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, για τον συντονισμό και τη διάρθρωση της ευρωπαϊκής ΚΟ στο επίπεδο των ομοσπονδιών, των δικτύων, της έρευνας, του πολιτισμού και των πολιτικών. Ιδιαίτερω σημαντικό είναι το πρόγραμμα EQUAL. Ενισχύει σχέδια που προβλέπουν τη συμμετοχή οργανώσεων της ΚΟ γύρω από θέματα, όπως η “Ενδυνάμωση της κοινωνικής οικονομίας (ο τριτογενής τομέας), και συγκεκριμένα οι κοινωφελείς υπηρεσίες, με έμφαση στη βελτίωση της ποιότητας των θέσεων εργασίας”. Συμπεριλαμβάνουν επίσης αναγνώσεις και συζητήσεις, στοιχεία καίρια για τη διάδοση της εννοίας.

Η δειλή πρόοδος που σημειώνεται ως προς την αναγνώριση και την εφαρμογή πολιτικών σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Κοινότητας έρχεται σε χτυπητή αντίθεση με τις δυσκολίες που προκύπτουν από την *πολιτική ανταγωνισμού* της ΕΕ, και πιο πρόσφατα, από την *πολιτική κρατικών ενισχύσεων*.

Η κοινωνική Οικονομία: ο τομέας που αναδύεται μέσα από την πολυφωνική κοινωνία

Η κυριότερη και σπουδαιότερη τάση που παρατηρείται κατά την πρόσφατη εξέλιξη της Κοινωνικής Οικονομίας είναι η εδραίωση στην ευρωπαϊκή κοινωνία ως *πόλυ κοινωνικής ωφέλειας* μεταξύ καπιταλιστικού και δημόσιου τομέα, συναποτελούμενου από πληθώρα φορέων: συνεταιρισμοί, οργανισμοί, ενώσεις, ιδρύματα αλληλοβοήθειας και παρεμφερείς εταιρείες και οργανώσεις.

Το κοινωνικό κίνημα των οργανώσεων του πολίτη αυξάνεται σε σημαντικό βαθμό με την προαγωγή πρωτοβουλιών επιχειρησιακής αλληλεγγύης στόχος των οποίων είναι η παραγωγή και η κατανομή αξίας και κοινωνικών αγαθών. Αισθητή γίνεται επίσης και η συνεχώς διευρυνόμενη συνεργασία μεταξύ των οργανώσεων του πολίτη και του συνεταιριστικού κινήματος για την ανάπτυξη πολλών σχεδίων και δραστηριοτήτων τους, όπως η περίπτωση των κοινωνικών επιχειρήσεων. Η ικανότητα που παρουσιάζουν οι πρωτοβουλίες αυτές ως προς την επίλυση των νέων κοινωνικών αναγκών που εμφανίστηκαν τις τελευταίες δεκαετίες, έδωσε νέα ζωντικότητα στην ΚΟ.

Η ΚΟ δεν έχει επιβάλει μόνο την ικανότητά της να συμβάλλει αποτελεσματικά στην επίλυση των νέων κοινωνικών προβλημάτων, αλλά έχει επίσης ισχυροποιήσει τη θέση της σε παραδοσιακούς τομείς, όπως η γεωργία, η βιομηχανία, οι υπηρεσίες, το λιανεμπόριο, οι τραπεζικές δραστηριότητες και η αλληλασφάλιση. Με λίγα λόγια, η ΚΟ παρουσιάζεται και ως ένας από τους απαραίτητους θεσμούς σταθερής και βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης, διότι συνταιριάζει υπηρεσίες και ανάγκες, αυξάνει την αξία των οικονομικών δραστηριοτήτων στην υπηρεσία των κοινωνικών αναγκών, του δικαιότερου εισοδήματος και της δικαιότερης κατανομής του πλούτου, και διότι διορθώνει τις ανισομέρειες της αγοράς εργασίας και βαθιάει την οικονομική δημοκρατία.

Η ΚΟ αποτελεί πλέον έναν αναδυόμενο τομέα που καθίσταται ολοένα και πιο απαραίτητος, για να αντιμετωπισθούν με τον δέοντα τρόπο οι νέες προκλήσεις της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας και κοινωνίας. Οι προκλήσεις αυτές βρίσκονται στη ρίζα του αυξανόμενου ενδιαφέροντος για τον ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η νέα ΚΟ για την κοινωνία πρόνοιας.

Απαραίτητος ο εννοιολογικός καθορισμός της ΚΟ

Η πρόκληση την οποία πρέπει να αντιμετωπίσει χωρίς καθυστέρηση η ΚΟ είναι πώς θα δοθεί ένα οριστικό τέλος στη θεσμική της αφάνεια. Η αφάνεια εξηγείται όχι μόνο από τον αναδυόμενο χαρακτήρα της ΚΟ ως νέου τομέα στο οικονομικό σύστημα, αλλά και από την έλλειψη εννοιολογικού καθορισμού, από το γεγονός δηλαδή ότι δεν υφίσταται σαφής και αυστηρός ορισμός των χαρακτηριστικών τα οποία είναι κοινά για τα διάφορα είδη εταιρειών και οργανώσεων που συναποτελούν την ΚΟ, ούτε των ειδικών γνωρισμάτων βάσει των οποίων διακρίνονται από τις άλλες.

Ας σημειωθεί εδώ ότι κατά τα τελευταία χρόνια έγινε αισθητή μία βαθμιαία διαδικασία εννοιολογικού καθορισμού της ΚΕ, με βάση τόσο τους ίδιους τους φορείς της, μέσω των αντιπροσωπευτικών τους οργανώσεων, όσο και διάφορα επιστημονικά και πολιτικά σώματα. Στην έκθεση δίδεται μία έννοια της ΚΟ που αναπτύχθηκε βάσει των κριτηρίων που προσδιορίζονται στο *Εγχειρίδιο κατάρτισης δορυφορικών λογαριασμών των επιχειρήσεων της Κοινωνικής Οικονομίας*, το οποίο και συμφωνεί με τους ορισμούς που διατυπώνονται στην πρόσφατη οικονομική βιβλιογραφία αλλά και με τους ορισμούς των ίδιων των οργανώσεων ΚΟ.

Νομικός καθορισμός της ΚΟ και αναγνώριση από τους εθνικούς λογαριασμούς

Με τον εννοιολογικό καθορισμό της ΚΟ θα καταστεί δυνατή η αντιμετώπιση της πρόκλησης που συνεπάγεται ο καθορισμός της στις νομοθεσίες της ΕΕ και των κρατών

μελών. Παρά το γεγονός ότι η ΚΟ αναγνωρίζεται ως τέτοια σε αρκετά νομικά κείμενα ορισμένων ευρωπαϊκών χωρών, καθώς και από την ίδια την ΕΕ, είναι απαραίτητο εντούτοις να προχωρήσει η διαδικασία για τη διατύπωση καταστατικού ορισμού της ΚΟ και των απαιτήσεων που οφείλουν να πληρούν τα επιμέρους στοιχεία της, έτσι ώστε να αποφευχθεί η άμβλυση των ίδιων χαρακτηριστικών της και να μην απολεσθεί ο κοινωφελής χαρακτήρας της..

Χρειάζεται να προσδιορισθεί το *νομικό καθεστώς της ΚΟ* καθώς και αποτελεσματικοί φραγμοί για την είσοδο στην αγορά, ούτως ώστε καμία οργάνωση που δεν ανήκει στον χώρο της ΚΟ να μην μπορεί να ωφελείται, υιοθετώντας τη μορφή της ή εκμεταλλεόμενη τις δημόσιες πολιτικές που εφαρμόζονται υπέρ της ΚΟ.

Η Έκθεση καταδεικνύει επίσης την αυξανόμενο μέγεθος της ΚΟ, που εξασφαλίζει άμεσα περισσότερες από 11 εκατ. θέσεις απασχόλησης, ήτοι το 6% του συνολικού ποσοστού απασχόλησης στην ΕΕ. Δεν εμφανίζεται απεναντίας στους εθνικούς λογαριασμούς. Πρόκειται εδώ για ένα εμπόδιο που αποτελεί και αυτό μείζονα πρόκληση.

Οι ισχύοντες εθνικοί λογιστικοί κανόνες, που καταρτίστηκαν την εποχή της αποκορύφωσης των μικτών οικονομικών συστημάτων, δεν αναγνωρίζουν την ΚΟ ως διαφοροποιημένο θεσμικό τομέα και δυσχεραίνουν συνεπώς την κατάρτιση τακτικών, επακριβών και αξιόπιστων οικονομικών στατιστικών των φορέων που την συναποτελούν. Σε διεθνές επίπεδο, η ετερογένεια των στοιχείων που χρησιμοποιούνται για την κατάρτιση στατιστικών

εμποδίζει την εκπόνηση συγκριτικών αναλύσεων και υποσκάπτει το κύρος των θεωρήσεων που αναδεικνύουν τη συμβολή της κοινωνικής οικονομίας στην υλοποίηση των μεγάλων στόχων της πολιτικής οικονομίας.

Το *Εγχειρίδιο κατάρτισης δορυφορικών λογαριασμών των επιχειρήσεων της Κοινωνικής Οικονομίας*, που εξέδωσε προσφάτως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποτελεί σημαντικό βήμα ως προς τη θεσμική αναγνώριση ενός σκέλους της ΚΟ από τα εθνικά λογιστικά συστήματα. Το *Εγχειρίδιο* εξηγεί τη μεθοδολογία βάσει της οποίας μπορούν να καταρτίζονται αξιόπιστες και εναρμονισμένες στατιστικές σε πανευρωπαϊκή κλίμακα, στο πλαίσιο των Εθνικών Λογαριασμών (Ευρωπαϊκό Σύστημα Εθνικών Λογαριασμών του 1995), αναφορικά με πέντε βασικές ομάδες επιχειρήσεων ΚΟ: α) συνεταιρισμοί, β) αλληλασφαλιστικές εταιρείες γ) SE ομάδες επιχειρήσεων, δ) άλλες παρεμφερείς επιχειρήσεις ΚΟ και ε) μη κερδοσκοπικά ιδρύματα που εξυπηρετούν επιχειρήσεις ΚΟ.

Η ΚΟ στην Ευρώπη καλείται να αντιμετωπίσει στον τομέα αυτό μία διπλή πρόκληση: αφενός, οι οργανώσεις που εκπροσωπούν την ΚΟ πρέπει να κάνουν αισθητή την παρουσία στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και σε κάθε μεμονωμένο κράτος μέλος, έτσι ώστε να διασφαλισθεί η εφαρμογή των προτάσεων του *Εγχειριδίου*. Και συγκεκριμένα, οφείλουν να πείσουν κάθε κράτος μέλος να καταρτίσει *Στατιστικό Μητρώο Επιχειρήσεων Κοινωνικής Οικονομίας*, που θα έχει ως βάση τα κριτήρια που καθορίζονται στο *Εγχειρίδιο*, έτσι ώστε να καθίσταται δυνατή η κατάρτιση των παρελκόμενων λογαρια-

σμών που καλύπτουν τις εν λόγω επιχειρήσεις

Αφετέρου, οφείλουν να προωθήσουν πρωτοβουλίες για να καταστεί δυνατή η κατάρτιση αξιόπιστων και εναρμονισμένων στατιστικών για το ευρύτερο τμήμα της ΚΟ που δεν καλύπτεται από το *Εγχειρίδιο της* η Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Το τμήμα αυτό αποτελείται ως επί το πλείστον από ενώσεις και ιδρύματα που καλύπτονται από τον *Οδηγό των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με τα μη κερδοσκοπικά ιδρύματα στο σύστημα εθνικών λογαριασμών*. Στον εν λόγω Οδηγό περιλαμβάνονται πολλές μη κερδοσκοπικές οργανώσεις που δεν εμπίπτουν στο πεδίο της ΚΟ, αλλά δεν θα ήταν δύσκολο να γίνει διαχωρισμός μεταξύ των στατιστικών που αναφέρονται στις μη κερδοσκοπικές επιχειρήσεις, οι οποίες ανταποκρίνονται στα κριτήρια προσδιορισμού της ΚΟ που καθορίζονται στην παρούσα έκθεση και των στατιστικών για τον μη κερδοσκοπικό τομέα που καταρτίζονται σύμφωνα με το *Εγχειρίδιο κατάρτισης παρελκόμενων λογαριασμών*.

Συντονισμός μεταξύ των ομοσπονδιών ΚΟ

Ένεκα της πολυφωνίας και της πολυμορφίας της, η ΚΟ έχει ανάγκη ισχυρών οργανώσεων για να εκπροσωπούν τις διάφορες ομάδες εταιριών και οργανώσεων που τη συναποτελούν. Μολαταύτα, λόγω της κοινής ταυτότητας και των κοινών συμφερόντων των φορέων ΚΟ, είναι σκόπιμο και απαραίτητο να θέσουν σε κίνηση τη διαδικασία που θα εξασφαλίσει τον συντονισμό όλων των φορέων του τομέα της ΚΟ, τόσο στο κατάλληλο εθνικό, όσο και στο διακρατικό επίπεδο σε πανευρωπαϊκή κλί-

μακα. Διότι όσο εντονότερη και πιο ορατή καθίσταται η συλλογική εικόνα της ΚΟ, τόσο αυξάνονται και οι ευκαιρίες αποτελεσματικής δράσης και ανάπτυξης κάθε φορέα και ομάδας φορέων του τομέα ΚΟ.

Η ΚΟ και ο κοινωνικός διάλογος

Σημαντικότερη πρόκληση είναι επίσης και η αναγνώριση της ΚΟ ως ειδικού συνομιλητή στα πλαίσια του κοινωνικού διαλόγου.

Η ΚΟ έχει καταστεί ένας από τους σπουδαιότερους θεσμούς της κοινωνίας των πολιτών που συμβάλλει σημαντικά στην οργάνωση της εταιριστικής της συγκρότησης και στην ανάπτυξη της συμμετοχικής δημοκρατίας. Παράλληλα, ωστόσο, η ΚΟ είναι και ισχυρός οικονομικός και κοινωνικός παράγοντας με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, που ξεφεύγουν από το κλασικό σχήμα εργοδότες / εργαζόμενοι, και τα οποία επιβάλλουν τη ρητή αναγνώριση της ΚΟ ως κοινωνικού συνομιλητή.

Κατά το δεύτερη πεντηκονταετία του 20^{ου} αιώνα, όταν τα μικτά οικονομικά συστήματα βρίσκονταν στο ζενίθ, οι βασικοί παράγοντες στα τραπέζια των διαπραγματεύσεων που λάμβαναν αποφάσεις για τις δημόσιες πολιτικές (και ειδικότερα για την εισοδηματική πολιτική) ήταν οι κυβερνήσεις, οι οργανώσεις των εργοδοτών και τα συνδικαλιστικά σωματεία. Στις μέρες μας, ωστόσο, η οικονομία έχει αποβεί πιο πολυφωνική, το οποίο και επιβάλλει την άμεση συμμετοχή στον κοινωνικό διάλογο όλων των εμπλεκόμενων τομέων: ομοσπονδίες εργοδοτών, συνδικαλιστικές οργανώσεις, κυβερνήσεις καθώς και την άλλη μεγάλη ομάδα κοινωνικών και οικονομικών φορέων, επιχειρηματιών και εργοδοτών, που συνιστά τη νέα

ΚΟ και που διαδραματίζει όλο και σημαντικότερο ρόλο στον ανεπτυγμένο κόσμο.

Από κοινού με τις κλασικές τράπεζες συλλογικών διαπραγματεύσεων, θα πρέπει να προταθούν επίσης και τράπεζες κοινωνικού διαλόγου με τη συμμετοχή φορέων της ΚΟ, διότι αυτό απαιτεί νέο οικονομικό σενάριο των αρχών του αιώνα μας

Η ΚΟ και οι δημόσιες πολιτικές

Εδώ και περισσότερο από δύο δεκαετίες, τα Ευρωπαϊκά όργανα (Κοινοβούλιο, Επιτροπή, και Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή) αναγνωρίζουν ότι η ΚΟ έχει τη δυνατότητα να διορθώνει τις σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές ανισοροπίες και να βοηθάει στην επίτευξη διαφόρων στόχων κοινής ωφέλειας. Πρόσφατα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο χαρακτήρισε την ΚΟ ως ακρογωνιαίο λίθο του Ευρωπαϊκού κοινωνικού προτύπου (*clé de voute du modèle social européen*).

Ως εκ τούτου, τα κράτη μέλη και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή οφείλουν, περισσότερο από ποτέ άλλοτε, να αναλάβουν συγκεκριμένες δεσμεύσεις, προκειμένου η ΚΟ να καταστεί όχι μόνο ένα αποτελεσματικό εργαλείο για την επίτευξη των ειδικών στόχων που χαράζουν οι δημόσιες πολιτικές προς το κοινό όφελος, αλλά και προκειμένου, μέσω του συνεταιριστικού, αλληλασφαλιστικού και εταιριστικού κινήματος και μέσω των πρωτοβουλιών που προωθεί η κοινωνία των πολιτών, να καταστεί η ίδια στόχος αυτός καθ' εαυτόν, απαραίτητος για την εδραίωση μιας ανεπτυγμένης κοινωνίας και την παγίωση των αξιών που συνεπάγεται το Ευρωπαϊκό κοινωνικό πρότυπο. Επ' αυτού, οι οργανώσεις που εκπροσωπούν την κοινωνική οικονομία

έχουν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο, υποβάλλοντας προτάσεις και πρωτοβουλίες προς τα όργανα της ΕΕ, τα πολιτικά κόμματα, τις συνδικαλιστικές οργανώσεις, τα πανεπιστήμια και προς τις οργανώσεις που εκπροσωπούν την κοινωνία των πολιτών.

Η ΚΟ και οι αγορές: ανταγωνιστικότητα και κοινωνική συνοχή

Η πρόσφατη και μελλοντική εξέλιξη της ΚΟ στην Ευρώπη επηρεάστηκε και θα επηρεασθεί έντονα από τις αλλαγές του περιβάλλοντος στο οποίο δραστηριοποιείται, ειδικότερα των αγορών, που παγκοσμιοποιούνται ολοένα και περισσότερο με χαρακτηριστικό γνώρισμα την επίταση του ανταγωνισμού, της αποκέντρωσης και της μετεγκατάστασης της παραγωγής αλλά και τις αλλαγές του τρόπου δράσης των κυβερνήσεων, σαφής τάση των οποίων είναι η σταδιακή απορρύθμιση και ιδιωτικοποίηση των δημόσιων υπηρεσιών. Παράλληλα με την εμφάνιση νέων κοινωνικών προβλημάτων (όπως η γήρανση του πληθυσμού, η μαζική μετανάστευση, κλπ), οι αλλαγές αυτές παρέχουν μεν ευκαιρίες ανάπτυξης της ΚΟ, αλλά αποτελούν πρόκληση και απειλή για ορισμένες από τις σφαίρες δράσεώς της.

Οι διάφορες επιχειρήσεις και οργανώσεις της ΚΟ αντιμετωπίζουν την πρόκληση που αποτελεί η ενσωμάτωση αποτελεσματικών διαδικασιών παραγωγής και των στόχων κοινωνικής πρόνοιας στη λειτουργία τους. Οι φορείς της ΚΟ οφείλουν, χωρίς καμία καθυστέρηση, να χειρισθούν το ζήτημα της ανάπτυξης ανταγωνιστικών στρατηγικών κατά τρόπον που να συμφωνεί με τις νέες

απαιτήσεις που συνεπάγεται η ύπαρξη ολοένα και πιο ανταγωνιστικών αγορών, έτσι ώστε να καταστούν χρήσιμο εργαλείο πρόνοιας για τα ίδια τα μέλη τους και για την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής

Η διείσδυση σε δίκτυα και συνασπισμούς επιχειρήσεων, η δημιουργία νέων τρόπων χρηματοδότησης των επιχειρήσεων, η καινοτομία προϊόντων και διαδικασιών και η προώθηση πολιτικών για την ανάπτυξη της κατάρτισης και της γνώσης πρέπει να αποτελέσουν βασικά στοιχεία των ανταγωνιστικών πολιτικών τους.

Η ΚΟ, η νέα διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση και η ανάπτυξη του ολοκληρωμένου Ευρωμεσογειακού χώρου

Η ΕΕ δίδει ιδιαίτερη έμφαση στον στόχο της εδραίωσης ενός ολοκληρωμένου ευρωπαϊκού χώρου, εντός του οποίου θα μειωθούν και θα εκλείψουν το συντομότερο δυνατό οι οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες μεταξύ της ΕΕ-15 και των νέων 12 κρατών μελών της Ανατολικής και Νότιας Ευρώπης. Εκτός των άλλων επιπτώσεων, οι ανισότητες αυτές έχουν προκαλέσει σημαντικές μεταναστευτικές ροές εξ ανατολών προς δυσμάς εντός της ΕΕ. Εκτός από την διασφάλιση ισχυρότερης κοινωνικής συνοχής, μία άλλη πρόκληση είναι η δημιουργία ενός ολοκληρωμένου ευρωμεσογειακού χώρου που θα καταστεί περιοχή ευημερίας και σταθερότητας. Για τον σκοπό αυτό, όλες οι χώρες της Μεσογείου οφείλουν να εδραιώσουν ισχυρά δημοκρατικά κράτη, παράλληλα δε οι χώρες της Νοτίου Μεσογείου χρειάζεται να επεκτείνουν την παραγωγική υφή της κοινωνίας των πολιτών.

Στις χώρες αυτές, το υψηλό ποσοστό αύξησης του πληθυσμού και άλλοι διαρθρωτικοί παράγοντες αποτελούν εμπόδιο για την οικονομική ανάπτυξη που εξασφαλίζει υψηλότερο επίπεδο ζωής στην πλειοψηφία του πληθυσμού, και γι' αυτό άλλωστε η Ευρωμεσογειακή περιοχή και η ΕΕ έχει καταστεί πλέον μία από τις γεωγραφικές περιοχές με τα υψηλότερα μεταναστευτικά ρεύμα, σε μέγεθος και ένταση. Το φαινόμενο επιδεινώνεται περισσότερο με τη μετανάστευση ομάδων πληθυσμού από χώρες της Λατινικής Αμερικής, της Υποσαχάριας Αφρικής και της Νοτιανατολικής Ασίας.

Ένεκα ακριβώς των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, οι φορείς της ΚΟ μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικότερο ρόλο για την ενσωμάτωση των μεταναστευτικών πληθυσμών και την ανάπτυξη εμπορικών συναλλαγών στο εσωτερικό της ΕΕ και μεταξύ Ευρώπης και των χωρών της νότιας μεσογειακής λεκάνης.

Εκπαιδευτικό σύστημα, έρευνα και ανταλλαγή δικτύων, πανεπιστήμια και ΚΟ

Τα συστήματα εκπαίδευσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης προορίζονται να επιτελέσουν σημαντικό έργο για την προαγωγή του επιχειρησιακού πνεύματος και τον εκδημοκρατισμό της οικονομίας μέσω της εφαρμογής προγραμμάτων τόνωσης των επιχειρησιακών πρωτοβουλιών που θα βασίζονται στις χαρακτηριστικές αξίες της ΚΟ. Από την άλλη πλευρά, για την ανάπτυξη νέων προϊόντων και καινοτόμων διαδικασιών από τις επιχειρήσεις ΚΟ, απαιτείται η προώθηση πρωτοβουλιών συνεργασίας εκ μέρους των εν λόγω επιχειρήσεων με τα

επιστημονικά κέντρα που παράγουν και μεταδίδουν τη γνώση. Τα ερευνητικά δίκτυα και τα δίκτυα ανταλλαγής πληροφοριών θα πρέπει να συμβάλουν, όπως και κατά το πρόσφατο παρελθόν, για να διευρυνθούν οι απαραίτητες και ειδικές γνωσιολογικές βάσεις της ΚΟ και να μεταδοθεί η γνώση αυτή σε όλη την Ευρώπη.

Ταυτότητα και αξίες της ΚΟ

Η νέα κοινωνική οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποκτά τη μορφή *πόλου κοινωνικής ωφέλειας* μέσα σε ένα πολυφωνικό οικονομικό σύστημα, παράλληλα με τον δημόσιο οικονομικό τομέα και τον καπιταλιστικό οικονομικό τομέα.

Η πρόκληση που πρέπει να αντιμετωπίσει η ΚΟ είναι να αποφύγει τον κίνδυνο άμβλυσης και ευτελισμού των καθοριστικών χαρακτηριστικών της φυσιογνωμίας της, που εξασφαλίζουν ακριβώς την ιδιαίτερη κοινωνική της χρησιμότητα. Προς τούτο, οι φορείς της ΚΟ οφείλουν να συνειδητοποιήσουν σε βάθος τις αξίες που συνιστούν το κοινό σημείο αναφοράς τους, να κάνουν χρήση όλων των κοινωνικών και πολιτισμικών μέσων που συνάδουν με τις αξίες αυτές για να εδραιωθεί η θεσμική φυσιογνωμία τους και να εξασφαλισθεί το πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα ως προς το οικονομικό και κοινωνικό δυναμικό τους.

Οι προκλήσεις και οι τάσεις που επισκοπήθηκαν στις σελίδες αυτές δεν αποτελούν οριστικό δεκάλογο αλλά πρόταση προς συζήτηση, μια αφετηρία προβληματισμού στη νέα φάση που διανύει η Ευρώπη μετά τη διεύρυνση της ΕΕ.

Κατ' αυτή τη νέα φάση και με τη νέα κοινωνική οικονομία, η σοβαρότατη ευθύνη όσον αφορά τον καθορισμό των ειδικών πλαισίων και των στρατηγικών στόχων που θα πρέπει να υιοθετήσει η ΚΟ για διαδραματίσει ηγετικό ρόλο στην οικοδόμηση της Ευρώπης, πέφτει βεβαίως στους ώμους των φορέων της ίδιας της κοινωνικής οικονομίας.

- CESE – Comité économique et social des Communautés européennes (1986): *Les organisations coopératives, mutualistes et associatives dans la Communauté européenne*, Office des publications officielles des Communautés européennes – éditions Delta, Bruxelles.
- Comisión de las Comunidades Europeas (2004): *Comunicación al Consejo, al Parlamento Europeo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones sobre fomento de las cooperativas en Europa* (23 Febrero 2004, Com(2003)18).
- Parlement européen, Commission de l'emploi et des affaires sociales (2006): *Rapport sur un modèle social européen pour l'avenir*. (2005/2248 /INI).
- CIRIEC (2000): *The Enterprises and Organizations of the Third System: A strategic challenge for employment*. CIRIEC (Centre international de recherches et d'information sur l'économie publique, sociale et coopérative) – Directorate General V of the European Union, Liège.
- DEFOURNY, J. & MONZÓN CAMPOS, J. (eds.) (1992): *Économie sociale (entre économie capitaliste et économie publique) / The Third Sector (cooperatives, mutual and nonprofit organizations)*. De Boeck Université – CIRIEC, Bruxelles.
- EVERS, A. & LAVILLE, J. L. (eds.) (2004): *The third sector in Europe*, Edward Elgar, Cheltenham.
- MONZON, J. L., DEMOUSTIER, D., SARDARDO, A. & SERRA, I. (dir) (2003): *El Tercer sector no lucrativo en el Mediterráneo. La Economía Social de no mercado. I.*, CIRIEC-España, Valencia.
- BORZAGA, C. & SPEAR, R. (eds.) (2004): *Trends and challenges for co-operatives and social enterprises in developed and transition countries*, edizioni 31, Trento.
- BIRKHOELZER, K., LORENZ, G. et al (1999): *The Employment Potential of Social Enterprises in 6 EU Member States*, Technologie-Netzwerk Berlin.
- CABRA DE LUNA, M.A. (2003): "Las instituciones europeas y las organizaciones de la economía social", In Faura, I. et al (coord): *La economía social y el tercer sector. España y el entorno europeo*, Escuela Libre Editorial, Madrid.
- CHAVES, R. (2002): "Politiques publiques et économie sociale en Europe: le cas de l'Espagne", *Annals of Public and Cooperative Economics*, vol. 73, n° 3, p. 453-480.
- CHOPART, J. N., NEYRET, G. & RAULT, D. (dir) (2006): *Les dynamiques de l'économie sociale et solidaire*, La Découverte, Paris.

- DEMOUSTIER, D. (2001): *L'économie sociale et solidaire. S'associer pour entreprendre autrement*, Alternatives économiques/Syros, Paris.
- DEMOUSTIER, D. & CHAVES, R., HUNCOVA, M., LORENZ, G. & SPEAR, R. (2006): “Débats autour de la notion d'économie sociale en Europe”, *Revue internationale de l'économie sociale*, N° 300, p. 8-18.
- DRAPERI, J. F. (2005): *L'Économie sociale, de A à Z*, Alternatives économiques, Paris.
- LÉVESQUE, B. & MENDELL, M. (1999): *L'économie sociale: éléments théoriques et empiriques pour le débat et la recherche*, Cahier de recherche du CRISES, UQAM, Montréal.
- MONZON, J. L. (2003): “Cooperativismo y Economía Social: perspectiva histórica”, *CIRIEC-ESPAÑA, revista de economía pública, social y cooperativa*, N° 44, p. 9-32.
- SALAMON, L. M. & ANHEIER, H. K. (1997): *Defining the nonprofit sector — a cross-national analysis*, Institute for Policy Studies, The Johns Hopkins University.
- SPEAR, R., DEFOURNY, J., FAVREAU, L. & LAVILLE, J.L. (eds.) (2001): *Tackling social exclusion in Europe. The contribution of Social Economy*, Ashgate, Aldershot (versions available in French and Spanish).
- TOMAS-CARPI, J.A. (1997): “The prospects for a Social Economy in a changing world”, *Annals of Public and Cooperative Economics*, Vol. 68, N° 2, p. 247-279.
- VIENNEY, C. (1994): *L'Économie sociale*, Repères, La Découverte, Paris.

H EUROPE DIRECT

είναι μία υπηρεσία που θα σας βοηθήσει να δώσετε απάντηση στα ερωτήματά σας σχετικά με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Μπορείτε να καλέσετε τον ακόλουθο δωρεάν αριθμό τηλεφώνου:

00 800 6 7 8 9 10 11

Για περισσότερες πληροφορίες

Το παρόν έντυπο είναι ένα από τα ενημερωτικά έντυπα που έχει δημοσιεύσει η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή. Στην ίδια σειρά έχουν εκδοθεί έντυπα με τους ακόλουθους τίτλους: “Η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή σε δέκα ερωτήσεις” και “Η ΕΟΚΕ: Γέφυρα μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών”. Μπορείτε να συμβουλευθείτε και να μεταφορτώσετε δωρεάν διάφορες άλλες δημοσιεύσεις στην ιστοθέση της ΕΟΚΕ <http://www.eesc.europa.eu>.